

Ш. ЛЕВЕНКО

(Степан Рудницький)

Чому ми хочемо самостійної України?

ЗМІСТ:

- I. Що таке Україна?
- II. Що таке раси й народи?
- III. Що таке український нарід?
- IV. Українська раса.
- V. Українська мова.
- VI. Історичні основи української національної ідеї.
- VII. Українська культура.
- VIII. Українська земля.
- IX. Якої нам треба самостійної України?

Видання і книжки М. Залізняка.*)

I. УКРАЇНЬСЬКА ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА.

- М. ДРАГОМАНІВ — Пропащий час. Українці під московським царством (164—1876). З передмовою М. Павлика. Стор. 38. Ціна 30 сот.
- Б. НОЛЬДЕ — Автономія України з історичного погляду. В перекладі і з передмовою М. Залізняка. Стор. 54. Ціна 30 сот.
- М. ДРАГОМАНІВ — Чудацькі думки про українську національну справу. Стор. 124. Ціна 2 кор.
- М. ДРАГОМАНІВ — Листи на наддніпрянську Україну. Стор. 116. Ціна 2 кор.
- *Ш. ЛЕВЕНКО — Чому ми хочемо самостійної України. Стор. 48. Ціна 80 сот.
- *М. ЗАЛІЗНЯК — Російська Україна й її відроджене. Стор. 72 (з малюнками). Ціна 40 сот.
- М. ЗАЛІЗНЯК — Самостійна Україна — несоціалістичне гасло? Стор. 16. Ціна 10 сот.
- М. ЗАЛІЗНЯК — Українці, Росія й війна. Стор. 44. Ціна 50 сот.
- М. МИХАЙЛЕНКО — Росія й Україна. Стор. 52. Ціна 60 сот.
- М. МИХАЙЛЕНКО — Національне питання в Росії й війна. Стор. 16. Ціна 30 сот.
- С. ТОМАШІВСЬКИЙ — Галичина. Політично-історичний нарис з приводу світової війни. Стор. 32
- М. ЛОЗИНСЬКИЙ — Утворення українського коронного краю в Австрії. Стор. 78. Ціна 2 кор.
- М. ЛОЗИНСЬКИЙ — Українська Галичина — окремий коронний край! Стор. 16. Ціна 10 сот.
- *М. МИХАЙЛЕНКО — „Визвольні маніфести“ російського уряду в теперішній війні. Стор. 32. Ціна 30 сот.
- І. ПЕТРОВИЧ — Галичина під час російської окупації. Стор. 116. Ціна 3 кор.
- М. ЛОЗИНСЬКИЙ — Українське національне питання в творах М. Драгоманова. (З нарисом про життя і діяльність М. Драгоманова.) Стор. 114. Ціна 1 кор.
- *Др. О. НАЗАРУК — Як називається наш рідний край і нарід. Стор. 20. Ціна 20 сот.
- *М. ЗАЛІЗНЯК — Оповідання з історії української землі. Книжка перша. З малюнками. Стор. 64. Ціна 40 сот.
- *М. ЗАЛІЗНЯК — Оповідання з історії української землі. Книжка друга. З малюнками. Стор. 72. Ціна 50 сот.
- В. ЛІБКНЕХТ — Чи Європа має сказати. Переклад з другого, доповненого німецького видання. Стор. 60. Ціна 80 сот.
- К. ЛЯЙТНЕР — Імперіалізм московського народу. Переклад з німецького за дозволом автора. Стор. 24. Ціна 40 сот.
- Ю. РУЧКА — Російські соціалісти й теперішня війна. Стор. 102. Ціна 1 кор. 50 сот.
- *Б. ТАЛІН — Хто й як панував над московським народом. Переклад з російського М. Залізняка. Стор. 80. Ціна 40 сот.
- В. ВАСИЛЕНКО — Світова війна. Стор. 24. Ціна 40 сот.

II. НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ. ФЕДЕРАЛІЗМ.

Е. РЕНАН — Що таке нація. Переклад М. Залізняка. Стор. 24. Ціна 20 сот.

) Книжки популярні, що надаються до народного читання, означені в сім показнику зірочкою ()

10

72 727

ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА

::

ПІД РЕДАКЦІЄЮ МИКОЛИ ЗАЛІЗНЯКА

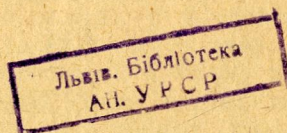
::

Ш. ЛЕВЕНКО

5263

Чому ми хочемо
самостійної України?

(293)

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА

1916

13(RYK)U

~~2222~~

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 3284

Чому ми хочемо самостійної України?

І. ЩО ТАКЕ УКРАЇНА?

Україна се земля, де живуть Українці. Україна се великий, багатий і славний колись край. Широко й далеко простяг ся він — на тисячі дві верстов впродовж, недалеко одну впоперек. Від бистої річки Попраду і болотяного Вепра простягаєть ся Україна по далекий, рудими степами окружений Каспій, від горячого угорського низу і лісових верхів Карпат аж поза рибний Дін, від темних борів біловежської пущі аж по вічно кригою окутий Кавказ, від бездонних болот Поліся до соняшних берегів Чорного моря. Багато-багато в Україні земель, міст, місточок, сіл. Є в Карпатських горах загирена Лемківщина, бідна Бойківщина і бадьора, хоч придавлена тепер Гуцульщина; є під Карпатами багате на сіль і нафту Підгіря, де лежать старі українські княжі города Перемишль і Галич; є Розточе зі славним Львовом, нещасна Холмщина з Холмом; є лісове Підлясе з кріпким Берестем; є болотяне Полісе з Пинськом і Мозиром; є стара Волинь з Володимиром і Кремянцем, Луцьком і Житомиром; є родюче Поділе з Тернополем, Кам'янцем і Могилевом; є багата на садовину Бессарабія; є вкрита старими городищами й могилами Київщина з золотoverхим Київом, гетьманським Чигирином та святою кождому з нас Тарасовою могилою коло Канева; є Чернігівщина, Полтавщина й Харківщина з безлічю давніх козацьких городів; є Донеччина з великими шахтами вугля й заліза; є Слобожанщина, що сягла аж за Дін під Курськ та Вороніж; є давня запороська земля у Херсонщині, Катеринославщині й Таврії, де на місцях давньої запороської Січі »мудрий Німець картопельку садить«, а над морем розсілись змосковщені города Одеса, Миколаїв, Херсон, Таганрог, Ростів; є й татарський колись Крим і підкавказька козацька Кубанщина, Чорноморія й Ставропільщина. Хто перечислить ті города, міста, місточка, села, слободи, хуторі! Хто про їх усіх толково розкаже! Грубезної книги на се треба й не одної!

Бо велика є Україна, півтора рази завбільшки Німеччини або Франції, півтретя рази завбільшки Англії. Тай куди богатша! Булоб де розжитись на славу, і дивував ся би цілий світ, як то щасливо живеть ся українському народови.

Правда! Тай тепер дивуєть ся весь світ, але лиш українській неволи, українським злидням! Бо сидить український народ на ланах родючих, на богатствах великих, над величними судоходними ріками й морями, над великими торговельними шляхами. Тай що йому за хосен з того? Від віків всякі чужинці пасуть ся його потом і кровю, його хлібом, худобою, його лісом і пасікою, його вуглем і залізом. А український нарід останню, кровю прикипілу сорочку для них з плеча здійсмає, останню ложку страви їм віддає, сам з голоду й холоду примирає або йде в далеку чужину шукати долі: в Канаду, Бразилію, Сибір, Туркестан.

Чому се так? Чи ті чужинці: Поляки, Москалі, Жиди такі вже не люди, що не дають жити українському народови?

Ні! сеж такі самі люди як і ми Українці, таксамо як ми потребують їсти й спати, таксамо живуть і вмирають, таксамо люблять і ненавидять. Але вони нам Українцям були, є й будуть чужі, а всякий найпаче собі добра бажає, хочаби другий на тім мав не знати як потерпіти. Се вже такий закон природи: усі мусять боротись увесь свій вік за істновання, своє — не чуже.

II. ЩО ТАКЕ РАСИ Й НАРОДИ?

Положись у лісі в холодку та розумно розглянь ся. Ба-чиш, як кожде дерево навипередки з другими деревами пнеть ся в гору, до сонця, а під землею пускає коріння, теж не дивлячись, чи другому місця стане, чи ні. Дуб заступає сонце дубови, липа липі, береза березі... Йде брат на брата, так як і ми люди йдемо оден на другого, лише щоб добути собі легкий прожиток. Але також побачиш у лісі, що де завели ся сосни, там иншій деревині тяжко закорінитись, де розсілись кріслаті буки, там годі бути дубам, де грабина розпаñoшилась, там береза не виросте. З неодного ліса за сотню літ сосна геть вижене дуба, з иншого знов вільха сосну. І так скрізь є в природі. Одна порода дерев бореть ся з другою, одна порода звірів віковішній ворог иншій породі. Вовки споконвіку поїдають вівці, коти мишей, бузьки жаб, жаби комах, комахи ще менших комашок і так усе йде своїм віковішнім порядком.

Люди такий же твір природи як звірі чи рослини. Й вони щоб жити, мусять боротись цілий свій вік на усі сторони за своє істнованє. Вся робота людей: хліборобів чи писарів, робітників чи учителів, вояків чи інжинірів се боротьба з природою чи з людьми за істнованє. Та в сій загальній боротьбі є перемішаних із собою кілька родів боротьби. Е тут боротьба

одиниці з одиницею — ось пр. Іван з Миколою правують за кусень землі, чи Грицько хоче обдурити Василя тай править за підсліпувату коняку немов за рідну маму чи пан Русіножерські процесує памешіка Хахлаєдова. Є боротьба клясова — ось великі пани, земельні власники, поміщики, що мають десятки тисяч десятин, держать хлібороба в темноті й нужді, щоб їм за пєсі гроші оброблював їх величезні лани; ось багаті капіталісти фабриканти набивають собі кишені грубими баришами, що їм заробили злиденні фабричні робітники по заводах; ось багатий купецький стан кладе собі ціну на всяке добро, яку захоче, а всякий, що купує, мусить її платити і збогачувати купця хоч чи не хоч. Одна кляса (гурт) людей тут бореться з другою: пани з селянами, фабриканти з робітниками, аби лиш принести собі користь, а другим шкоду.

Є дуже багато людей, що вважають, що клясова боротьба се найважніша з усіх, які ведуть люди. Та се не так. Є ще страшнійші боротьби — боротьба національна і боротьба расова. Національна боротьба се боротьба межі двома чи більше народами, расова боротьба се боротьба поміж расами.

Всякий грамотний, що дещо читав про світ божий (та й багато таки неграмотних) знає, що на світі багато різних пород людей. Кожна з них виразно відмінна від інших. Такі народи зовемо расами. Одні люди непричком такі як ми: з ясною краскою шкіри, прямо уставленими очима, видатним носом, м'яким волосем, помірними губами. Се біла раса — сюди належать майже всі народи Європи: і ми Українці й Німці, Поляки й Англійці, Москалі й Італійці то що. Друга раса — жовта, куди належать Японці й Китайці, Татари й Турки. Шкіра в їх пшеничної краски, очі скісні, ніс плоский, волосе тверде. Є ще декілька буро-жовтих рас — ось Індіани в Америці, Маляйці в Азії, Океанці на островах Тихого Океану, є теж пару чорних рас з чорною краскою шкіри, вовнистим волосем, губатих — ось Негри, Австралійці, Негріти.

Кожда з тих рас така відмінна від другої, що довгі часи сумнівалися люди одної раси, чи люди другої раси дійсно люди, чи може які звірі чи що. Ось довгі часи вважали Європейці чорних Негрів не людьми, брали їх собі за невільників, неначе на свою робучу худобу. Ще всі тямимо як підчас російсько-япанської війни Москалі прозивали Япанців малпами «макакі» тай глузували з них собі, поки не дістали доброго прочухана. Англійці й Еспанці теж не вважали американських Індіан людьми тай страшенно їх вигублювали на всі способи. Тай навпаки, Китайці дотепер вважають Європейців не людьми, а заморськими, ненависними чортами, просвічені Китайці й Япанці гордять всіми Європейцями як некультурними варварами і ненавидять їх страшенно. А які величезні противенства між поневоленими расами та пануючими! Подивіть ся як в Америці ненавидять Негри (хоч вже 50 літ тому назад визволені з невільництва

або Індіяни усіх білих! Як ненавидять поневолені раси Індії своїх англійських панів!

Сі противенства й різниці викликають боротьбу рас. Вона почала ся вже дуже рано, перед десятками тисяч років. Богато людських рас в тій боротьбі вигинуло зівсім, так що лиш їх кістяки, викопані та розсліджені вченими, свідчать про се, що колись така чи сяка раса була на білому світу. Інші раси нині ледви клигають. В боротьбі з іншими расами втерjali вони стілько сили, що тепер поволи вимирають. Натомість інші раси, сильніші, розростають ся й кріпшають щораз більше та зачинають з другими боротьбу о панованє над світом — ось приміром жовта раса з білою.

Та між людьми є не тільки расові різниці. Серед кожної раси людей з особна є велика ріжнородність. Вона виходить передусього з будови тіла: його висоти, довжини рук і ніг, форми черепа, носа, вуха, краски очей, волося то що. Дальше йдуть різниці мови. Рас є кільканайцять, мов кілька тисяч. Ріжні великі громади людей мали ріжну історію розвитку й иншу тепер мають культуру.

Длятого раси ділимо на народи. Нарід - нація се найважнїйша збірна одиниця людства. Самостійний нарід се велика громада людей, що мають подібну між собою й відмінну від інших народів будову тіла, що мають свою рідну історію, поспільне почуте добрих і злих хвиль, поспільно народом пережитих, що мають спільні стремління на будучину, що мають свою питому культуру і, що найважнїйше, мають де жити, себто займають поспільно доволї великий і багатий кусень поверхні землі.

Таких самостійних народів на світі дуже багато. Вони ріжно великі, ріжно сильні й ріжні в них вдачі. Нема на цілім світі двох народів, що булиб одною вдачі. Як душа одного чоловіка відмінна від душі другого, так і душа одного народу від душі другого. Не лишень тому трудно Москалеви чи Полякови порозуміти Українця, що їх мови відмінні, а ще й тому, що душі їх народів відмінні. Инакше дивить ся на світ, волю й долю Українець, инакше Москаль чи Поляк. І як раси, так і народи від найдавніших часів історії людства ведуть завзяті боротьби з собою. Тисячі народів зникли вже з поверхні землі. Ті що остали що раз зводять страшні війни. А всі вони пливають з ненависти, що має оден нарід до другого.

Чому се так? питає неоден. По що тих різниць між людьми? Чиж не лїпше було би, щоби всі люди були однакі, собі рідні брати та разом жили в згоді й любови та дбали, щоб усім було добре. Пощо сих страшних воєн, сего страшного спустошення країни, сего гіркого нещастя соток тисячів родин, сего марновання десятиліть невпинної мирної праці? Чи не найлїпше булоб усі ті народи знести, «покасувати», а завести «інтернаціоналізм», щоб одна була мова, оден звичай.

і обичай по цілому світу. Тоді лишила ся би ще лиш клясова боротьба — її полагодилося би реформами чи революцією, і люди жилиби аж до кінця світа немов у раю!

Воно справді добре булоб, якби се можна було зробити. Але таке бажаннє, хоч його висловлюють нераз поважні політики й суспільники, є так само смішне, як бажаннє дитини, щоби мама зняла їй зірочку з неба. Бо народи є творами природи так само як звірята чи рослини й підлягають рядом з ними незмінним законам природи. Народи можна вигубити, вони можуть знидїти або й вимерти, але штучно усунути їх не можна. Навіть колиб нині яким чудом усі люди, що живуть на землі, дістали одну будову тіла, заговорили одною мовою, мали однакові звичаї, то ся одноманїтність задержала ся би дуже недовго. Найперше, таки в кількох десятках лїт змінив ся би спосіб житя, потім зачали ся би повставати ріжницї в бесїді. За столїте чи два потворили би серед людей окремі племена, що їм вже доволі трудно булоб порозумітись між собою.

За кілька столїть виростили би з тих племен окремі народи з відмінними мовами, способами житя-бутя, відмінним світоглядом, відмінними стремліннями. А по богатьох тисячлїтях прийшовби час, що людство мало би знов такий сам вигляд як нині — булиб знов нові раси, нові народи.

Чому се так? питає дехто.

Тому, що в природі нема заскорузлости, постійности, а навпаки є невпинна перемінність і розвиток. Ніякий стан річей не є вічний, він триває лиш малу хвилинку, потім розвиток, а з ним переміна йде все дальше і дальше.

Поставмо якому славному чоловікови памятник з найтвердшого каменя — гранїту. Ось стоїть перед нами сей памятник і блищить чудово вигладженими стінками та золоченими буквами. Здаєть ся нам, що віки перетриває. Та подивімось на нього за двайцять трийцять років. Блискучі стінки полиняли, під побільшаючим склом бачимо, що цілі вони повні дрібних тріщин. Тут і там зачинають гніздитись лишайники-обрісники. За дальших трийцять років вже мох густо обріс камінь, тут і там показалась вже травичка, а осьде несміло підіймає з щілинки в каміню берізка свої дрібні гильочки. А як зідремо з памятника все те, що роки на нїм посїяли, то побачимо, що він потріскав, повідпадали від нього куснички, що камінь від повітря й води звітрів, перемінив ся вже бодай потрохи в мілкий груз, пісок чи навіть в родючу землю.

Ось бачиш і твердий камінь підлягає переміні. За сотки, тисячі лїт він вже не буде собою, а чим иншим. Якжеж тут не перемінитись живині?

Наша земля дуже велика. Умови житя на нїй дуже ріжні. Перед усього в ріжних частях землі ріжне підсонє. Тут весь рік горяче й вохке, там весь рік горяче й сухе, там знов є все горячо, але є вже пори року — суха й вохка, там вже є

ріжниця між літом та зимою, там вже є виразних чотири пори року. Дальше поверхня землі в різних її місцях дуже різна. Тут скалисті, вічною кригою окуті гори, тут богата родюча почва — там пісчуга чи рінище, тут багато рік, річок, озер, болот — там безвідде й пустиня, тут ліс — там степ, тут багато звіря й риби — там ледви слід звіринного життя. І так було все від мільйонів літ.

Не диво тому, що люди заселивши цілу землю, навіть коли приймемо, що були первісно усі однакі (є сліди, що так так не було) мусіли поволи від себе відчухнутись. Великі моря, високі гори, пустині, болота, ліси повідділювали людей від себе й поділили їх на поодинокі великі громади, що жили своїм життям. Сі громади мусіли перш усього примінитись до природи сього краю, в якому жили. Тут наступив так званий природний добір — сама природа вибирала тих, що мали жити й множити ся. Ось в горячій вохкій підсоню могли остоятись тільки ті, що були відпорні на горяч, вохкість і пропасницю — звичайну недугу того підсоня. Найвідпорніші на таке є люди, в яких печінка виділює багато жовчі. В таких все смугла краса шкіри. Лиш такі могли остоятись в горячій вохкій підсоню, лиш такі плодилися і передавали свої прикмети дітям. Се зоветься дідичність — через неї природна смуглість не лише переходила на діти, внуки та правнуки але й щораз більшала. По тисячах поколінь витворились в горячій підсоню люди чорної краски шкіри.

Тою самою дорогою прийшли ті народи, що мешкають в горах, до обемистих грудей. Повітре на великих висотах має мало кисня і є рідше, тож треба при віддиханю більше його набирати в легкі. І ось примінене, природний добір та дідичність зробили своє, й верховинці по всій землі мають широкі груди.

Богато, багато таких примірів показує нам наука, годі нам тут над усім тим довше розводитись. Видимо вже з тих кількох слів, що раси й народи се твори природи, що від віків творять ся й перемінюють ся. Котра раса, котрий нарід має природні дані до життя й розвитку, сей живе й розвивається так довго, поки існують ті природні умови. Колиж їх нема, раса чи нарід нидіє і гине. Постійна боротьба ведеться між расами й народами споконвіку, всі вони боролися й борються за існування. В сій боротьбі багато їх вигинуло, лиш найсильніші вдержались, та не прийде ніколи до сего, щоби оден нарід всіх інших витиснув і став самодержавним володарем усього світу. Бо племена, народи й раси не є постійні й віковічні. Одні нидіють і гинуть та на їх місце через віковий розвиток творять ся нові. З великого римського народу, що володів в старину величезними просторами, виросло через віковий розвиток п'ять великих народів: Французи, Еспанці, Італійці, Португальці, Румуни й декілька поменших народців. З прадавнього східно-славянського пня, з давньої Руси виросли через тисячлітній роз-

виток три народи: український, московський і білоруський. На наших очах творять ся в еспанських, португальських, англійських колоніях за морями нові народи. І з нашого українського народу, як що він найде в собі живучу силу й могутчо розіветь ся, можуть колись піти парости нових народів.

III. ЩО ТАКЕ УКРАЇНСЬКИЙ НАРІД?

Польські й московські вчені, письменники й політики вже від майже сотні літ голосять всьому світу, що ніякого українського народу на світі нема. Є лиш народ польський і народ «русскій». На тій точці Поляки й Москалі все зі собою були згідні й дотепер чудово згоджують ся. Та зараз же потім розходить ся польська думка з московською дуже сильно. Поляки говорять ось яке: живе над Дністром, Бугом, Дніпром, Богом по селах нарід, що говорить мовою мало що відмінною від польської. Має він що правда деякі окремі звичаї, дещо иншу ношу, співає инакші пісні як мазурський хлоп з над Висли, але коби не православна його віра, то не булоб по правді ніякої великої ріжницьі. Тож коли з такого мужика вийде пан, урядник, учитель чи піп, то не чим иншим він мусить бути, а лиш Поляком. Його рідна мова сеж простий, мужицький говір, говорити нею освіченому чоловікови годі, ще менче писати чи друкувати. Мужик нехайби собі говорив мужичою мовою, ховав свої мужичі звичаї, але образованому чоловікови — панови годі! Він мусить балакати по панськи — себто по польськи і держати панські, себто польські звичаї.

Подібно, та троха инакше говорять ріжні московські вчені та публіцисти. І в них нема окремого українського народу. Є оден «русскій» народ від Карпат по Камчатку. Він має три головні вітки — великорусску, малорусску й білорусску, що ріжнять ся між собою лиш дуже незначно. Нема ніяких Українців, а є лиш Малоросси, одно з трех племен великого «рускаго» народу. Осібнож «малорусскої» мови не було, нема і не може бути, сеж тільки «наречіє карпатскіх пастухоф і свінопасоф», яке не надаєть ся до того, щоби образований чоловік ним говорив чи писав. Мужик нехай собі й чеше по «хохлацьки», коли инакше не вміє, але всякий сяк так просвічений: волосний писар, одставний салдат, міський робітник то що повинен вже «по благородному» говорити. А що вже панотець, учитель, поміщик, урядник! Сеж огида, щоби вони по мужицьки говорили чи писали. Вони мусять вживати панської себто «русскої» (московської) мови. Розумієть ся, що в школі, церкві, уряді не може бути місця для мужицької мови — там можна говорити лиш «по благородному».

Оттаке то придумали про нас наші найблизші сусіди і твердо сего держать ся. Український нарід у них лиш на те добрий, аби на нім побудувати розвиток народу польського чи московського. Як хлібороб гноїть свою землю гноєм, щоби вродилось гарне збіжжя, так Москалі чи Поляки гноять українським народом свої народні ниви, щоби росли і цвили московський і польський народи. І мають гарне жниво. Безліч польських чи московських полководців, політичних та суспільних діячів, учених, поетів, артистів було з українського роду. Вони розплавили своє українське походжене в польським чи московським живлі й пійшли вірно тай успішно служити ворогам рідної землі й рідного народа. »Грязь Москвы, варшавське сміття« назвав таких людей слушно наш незабутній геній Тарас Шевченко.

Що гірше! Москалі й Поляки голосять від більш як сотні літ цілому світу, що нема самостійного українського народа. Між Англійцями, Французами, Німцями, Американцями то що ледви десь десь хтось знає, що є на світі якісь Українці. А що вони є і чого вони хочуть, про се знає у широкому світі може лишень кілька одиниць. Все і всюди вважають нас за якийсь несамостійний прищіпок то Москалів то Поляків. Ніхто не розуміє й не оцінює нашого положення, наших змагань.

А найгірше вже, що й між самими Українцями все було й тепер є багато таких, що не розуміють як слід великої ваги своєї національної справи.

Ще перед півстолітєм багато Українців йшло за польською приманою і ставало Поляками. Й дотепер страх багато Українців в Росії слухають голосу московських об'єдинителів, стидають ся рідної мови і культури та стають Москалями. А в найновіших часах нова пошесть настала на Вкраїні—хибно зрозумілий інтернаціоналізм і то саме серед найбільш надійних, поступових гуртів нашого громадянства. Є багато в нас людей, що говорять: Тепер вже не час для Українців розвивати окреме своє національне жите. Тепер вже минула пора національних кличів. Вони назадницькі і спинюють лиш найважнішу з усіх — класову боротьбу. »Будьмо отже інтернаціональні!« кличуть такі люди і йдуть в московських рубашках між свій рідний український нарід проповідувати поступові ідеї — московською мовою!

Якже тут вивести українську справу на чисту воду? Світ про Українців нічого не знає, тож від світової науки годі про українську справу що небудь довідати ся; Поляки кажуть, що нема Українців, лиш є якась ніби українська частина польського хлопства, Москалі кажуть що нема Українців, а тільки малоросси — несамостійне племя великого »русского« народа, інтернаціоналісти кажуть, що не час вже тепер розвивати українську національність. А вислід все оден: будьте або Поляками або Москалями!

Та на щастє в тїм скрутнїм положеннє є рада. Подав її не хто инший, як Шевченко :

Не минайте ані титли
Нїже тїї коми
Все розберіть та спитайте
Тоді себе: Що ми?
Чиї сини? Яких батьків?
Ким, защо закуті?

Він порадив нам докладно та всесторонно прослїдити свій нарід і з того розслїду дійти до українського національного світогляду.

Сеж таке просте те, що сказав Шевченко! І таке доцільне! А прецінь від хвилі, коли він се сказав, минуло сімдесят років і як мало зробили ми Українці, щоб сповнити Кобзарів заповіт! Чи знає наш хлїбороб, робітник, маломіщанин те, що треба знати про свій нарід і свою землю? А скільки знає наш інтелїгент? От, не варто й згадувати! Чи ж тому дивниця, що Кулїш з розпуки назвав нас колись народом без путя, без чести, без слави, коли навіть він, оден з провідників тодішнього українського руху не знав свого народу і його ідеї так, як слїд було знати? Чи дивниця, що тільки просвічених Українців грає у московську дуду так чи сяк? Чи дивниця, що так багато різних преріжних патріотів на такі різні способи хочуть спасати Україну, а нічого з того не виходить?

Тому то й є святим обовязком кожного Українця пізнати свід нарід як найбільш основно, щоби виробити собі національний питомий світогляд і на його основі поспільно та одностайно з земляками працювати для добра свого народу.

IV. УКРАЇНСЬКА РАСА.

Расове питанє се модний загальник, який часто зустрічаємо і в научних творах і в публіцистичних брошурах чи статях. Залюбки вживаєть ся його, коли йде бесїда про Жидів, Китайців, Еспанців, Негрів. В останніх двох десятиліттях зачинає суть расового питання ширшати. Говорить ся про германську расу й її противенства до романської чи славянської, широко говорить ся про прикмети зглядно вади тих «рас» — і з одного висячого у воздуху загальника множать ся з плідністю мікроорганізмів нові загальники — що так само висять у воздуху, як і їх прамати.

Що такої балаканини тепер так багато, сьому винна передусім велика плиткість сучасної публіцистики. Вона не може згонити швидкого поступу науки, лиш незугарно за ним штигулькає, кормлячи широку публіку принагідними відпадками зі стола науки. Вислїд з того в кождім разі лихий — ширить ся баламутство.

Пригляньмо сяз українській расовій справі з наукового боку.

Вже на староегипетських пам'ятниках бачимо, що тодішні люди бачили расові різниці серед людства і вміли їх як слід зазначувати. Чим більше ширшав світогляд людства, чим ближше через географічні відкриття різні галузи людства сходились у взаєминах зі собою, тим сильніше зростало пізнання різних порід людей та їх прикмет. Перед сотнею літ станув на тривкій основі поділ людства на 5 головних рас білу, жовту, чорну, червону й буру що держить ся в шкільних підручниках і до нині. Та серед величнього розвитку природописних наук у 19-ому століттю дуже скоро показало ся, що сей поділ на 5 рас маловартний, та що серед кожної з пяти рас є такі відміни в будові тіла, що годі вдержати єдність з наукового боку. Потворено нові поділи на раси, антропологічна наука взяла ся з молодечим жаром до помірів та дослідів і зібрала величезну скількість матеріялу. Тепер, серед другого десятиліття 20-го віку прояснилось вже багато сторін расового питання, так що можна без закиду поверховности цілком науково його розглядати.

Нинішній стан науки показує нам, що людство, хоч творить на загал одну породу органічних істот, ділить ся на багато відмінків, які з більшим чи менчим правом зовемо расами. На загал розрізняємо три групи рас: індоатлантийську групу, що обіймає раси Європи, передної Азії й північної Африки, групу монголоїдних рас, до яких числимо раси прочої Азії, Америки й Океанії та групу чорних рас в Африці й австралійсько-азійським підрівниковім світі. Се угрупованє без сумніву лиш тимчасове, кожда група рас обіймає дуже різнородні раси.

Найвиразніше зазначені расові прикмети у народів природи, що живуть первісним житєм, відокремлені від сусідів перепонами природи і свого світогляду. У народів Європи, що від тисячлїть товплять ся на розмірно малім просторі й дуже мішають ся між собою, расові прикмети так слабо на загал зазначені, що границі рас і границі народів зглядно груп народів мають цілком відмінний вигляд. Усі великі культурні народи західної й середушої Європи: Французи, Англійці, Німці і т. д. не творять ніяких расово одноцільних груп. В них потонула така скількість ріжнотіпних елементів так в передісторичних як і в історичних часах, що досліді населеня середушої, західної й південної Європи з огляду на расові прикмети стрінули ся з величезними трудностями. Довгі часи здавало ся, що расові прикмети не можна вважати тривкими ціхами західноєвропейських народів. Аж в найновіших часах справа дещо прояснилась.

Дещо инакше представляєть ся річ у східній Європі. Велика географічна однотіпність пособила тут антропологічній однотіпности населеня, мішанє рас не було тут таке велике та ріжнородне як на заході й полудни. Особливо на півдні,

на нинішній українській території, були в історичних часах лиш пересування кочових народів, що не лишили на осілім населеню ніяких видатніших слідів примішки.

В нинішнім стані науки розрізняємо в Європі чотири головні раси. Північна раса (германська) висока зростом, довгоголова з ясними очима й волосем обіймає германські народи Британії, Скандинавії та північної й середущої Німеччини. Північно-східна (фінська) раса низька зростом, майже довгоголова, з ясними очима й волосем обіймає Фінів, Москалів і в части Білорусинів та Поляків. Середземно морська раса, низька зростом, майже круглоголова з темними очима й волосем, обіймає майже усі романські народи та південних Німців. Адрійська раса висока зростом, круглоголова, з темними очима й волосем обіймає усіх південних Славян та Українців. Адрійську расу вважають декотрі антропологи властивою славянською расою, що розширяючись зі своєї правітчини на всі сторони накидала народам наших рас (головнож фінської) дещо зі своєї будови тіла, свою мову й культуру. Такими зіславянщеними народами є Чехи, Надлабські Славяни, Поляки, Білорусини, Москалі.

Сама адрійська раса є також не первісна, а витворилась зі змішання прастарих рас. Та те змішане за далеко сягає в сіру давнину, щоби його можна нині розчовпати.

Український нарід творить серед своїх сусідів дуже визначну і самостійну расову групу. Для приміру подаю коротку табельку, зложену з матеріалів Вовка й Івановського. Декому посторонньому моглоб здаватись, що різниці між поодинокими народами обертають ся прецінь в занадто малих обсягах, отже не мають значіня. На се відповім, що се середні числа, взяті з тисячів помірів, які виразно зазначають антропологічну особистість даної групи людства.

	Українці	Москалі	Поляки
Зріст	1670 мм	1657 мм	1654 мм
Обєм грудей	55·04	52·18	54·11
Довжина рук	45·7	46·0	45·7
Довжина ніг	53·6	50·5	52·1
Показчик черепа	83·2	82·3	82·1
Показчик носа	67·7	68·5	66·2
Ширина лиця	180·0	182·0	181·0
Показчик лиця	78·1	76·7	76·3
Краска во-	ясна . .	37%	35%
лося й очей			
на 100 людей			
	середна.	41%	46%
	темна .	22%	19%

Чого вчить нас ся табличка?

Вона показує нам перед усім дуже наглядно, що Українці мають дуже мало расової подібности з Москалями й Поляками,

натомість сі два сусідні народи дуже подібні між собою. Тих три рядки чисел, роздобутих стислою природописною наукою, говорять за грубезні томи.

Вони немов молот розбивають обі «обєдинительні» теорії, які так довгі часи розповсюднювали про нас Москалі й Поляки. З тих кількох чисел видно як найліпше, що ми Українці є самостійний нарід, що ми не є спольонізовані Москалі чи зрусифіковані Поляки, а нарід самостійний навіть із расового боку, чого навпаки не можна сказати про Поляків чи Москалів. Український расовий тип, що панує неподільно на широких просторах нашої Верховини, Підгір'я, Поділля, Волині, Подніпря, Слобідщини, Кубанщини, і тільки на межах нашої території дещо слабше зазначений, творить віковично тверду основу української нації. Чим є супроти вислідів стислої науки хочби й як гарно писані балаканки польських та московських «учених» істориків та літератів?

Так само небезпечною показуєть ся антропология і для різних інших «учених» теорій. Деякі польські історики та політики ушасливили в ХХ віці європейську публіку новою теорією про український нарід. Українці по їхньому «не є Славяне, а мішанина монгольських народців: Хозарів, Печенігів, Торків, Берендіїв, Чорних Клобуків, Татарів з останками славянського населення українських земель. Українці се азійська дич, небезпечна для європейської культури.» Теорія на прочуд гарна для цілей польської політики, та на жаль антропологічні числа й її розбивають на прах. Українці високі зростом, довгоногі, короткорукі. Монголи саме як раз противно збудовані і вартість «польської науки» показуєть ся відразу в правдивім світлі.

Навпаки антропологічна наука наглядно доказує, що радше Москалі й Поляки мішанці Славян з Фінами. Український нарід натомість се окремий антропологічний тип, чисто славянський своїм походженням, дуже своєрідний своєю старинністю й чистотою від всіляких неарійських домішок.

Ми далекі від сього, щоби вважати такі примішки чимось поганим, небажаним, чогоби треба стидатись. Навпаки, примішка крови є часто тим ферментом, що обусловлює живіший і красший розвиток якогось племені чи народу. Коли однак наука вказує, що такої примішки нема, годі нам її навіязувати. Зрештою з історії добре знаємо, що монгольські орди приходили до нашого краю не як завойовники, а як люті кочеві грабіжники, що не поселявали ся на постійне, а бажали лиш як найбільше награтити всякого добра і людей, щоби їх потім як невільників запродали у безвісти музулманського світа. Не турецько-татарська кров примішалась до крови українського народу, а українська кров була тим жерелом цілючої та живучої води, що кілька сот літ живила миршавий орієнтальний світ.

Український расовий тип: високий зріст, довгі ноги, згідно короткі руки, кругла голова, простий ніс, дрібні чашини вух,

темна краска волося й очей не є питомий кождісінькому Українцеві. Сеж знає кождий з нас — багато серед Українців людей низьких, русявих, синьооких то що; а навпаки, бачимо серед Поляків, Москалів, Румунів багато людей з українським расовим типом. Чи супроти сього треба вважати білявих Українців неукраїнцями? Зовсім ні! Бо антропологічні ціхи се лиш одна з прикмет, які мусить мати самостійний нарід. У всякої одиниці шукати їх годі. Багато, багато чужих людей, що прийшли на Україну з'українчились. Розплило ся в українським морі багато Німців і Поляків на західних границях України, багато Білорусинів і Литовців на північних границях, багато Сербів, Болгар, Греків, Вірмен, Кавказців на південній межі, багато Москалів та Поляків по всій Україні. Однак типові Українці мають над усіма тими примішками таку велику перевагу, що їх расовий тип панує на цілім просторі українських земель. Лишень на пограничах він дещо слабне.

Українська раса має дуже багато прикмет. Вона гарна на вид, що загально признають чужинці, дуже кріпка. Фізичної сили м'язів та витривалости на труди мають Українці найбільше серед сусідних народів. Крім сего визначаєть ся український нарід великою плідністю, найбільшою може між всіма європейськими народами. З початком нинішнього століття були числа уродин і приросту на Україні такі: Волинь 4·5% і 2%, Поділе 4·3% і 1·8%, Київщина 4% і 1·4%, Херсонщина 4·5% і 2%, Таврія 4·2% і 1·9%, Катеринославщина 5·6% і 2·8%, Чернігівщина 4·6% і 2%, Полтавщина 4·3% і 1·9%, Харківщина 4·9% і 2%.

Сі цифри кажуть і страшне і надійне. Страшне тому, що показують, яка велика смертельність є між Українцями наслідком некультурности і злиднів. Надійне тому, що мимо сеї страшної смертельности річний приріст серед Українців середно виносить звиш 2%. На сотню людей прибуває на Україні що року двох. У Франції двох прибуде за більш як 10 літ! Навіть у Німеччині прибуває за десять літ лиш 14 людей — у нас звиш 20. От у сім є й надія. Вже тепер Українці множать ся значно сильнійше, як інші народи Європи. Коли піднесеть ся рівень української культури, тоді впаде цифра смертельности (головнож дітей, котрих сотки тисяч що рік гинуть за недоглядом, невіжею матерей та з загальної нужди). Зростанє числа Українців піде якийсь час ще скоршим ходом як дотепер, нарід зможе пережити усі злидні та діждатись красших часів.

Плідність українського народа не так маловажна як декому хотіло сяб думати. Вона одна справила, що український нарід мимо 500 років татарського лихолітя, мимо страшного польського й московського гнету не лише що дотепер живе, але й є другим по величині славянським народом Європи. Між народами Європи взагалі займають Українці що до числа шесте місце: по Німцях, Москалях, Французах, Англійцях й Італіянцях.

З тілесного згляду бачимо тим способом у нашого народу самі добрі прикмети.

Які духові прикмети має українська раса, будемо говорити далі. Що правда, від віків роблять ся ріжними вченими і невченими проби віднайти звязь між тілесними та духовими прикметами поодиноких людей і цілих народів чи рас. Однак поза кількома загальниками нічого ще путнього з тих дослідів не вийшло. Знаємо лиш одно, що форми загальної вдачі й культури, громадянського й родинного життя, мови, віри є звязані безсумнівними нитками з расовими прикметами. І побачимо дійсно зараз, що український народ не лиш будовою свого тіла ріжний від своїх сусідів та творить самостійну єдність, але що він також своєю мовою, вдачею, культурою матеріяльною й умовою, відносинами до віри, родини, громади і т. д. дуже відмінний від інших сусідних народів Європи та супроти них дуже самостійний.

V. УКРАЇНСЬКА МОВА.

Противники розвитку українського народу заступали все й заступають до нині погляд, що ніякої української мови на світі нема. Польські учені, політики та публіцисти безліч разів впевняли світ, що мова, якою говорить нарід на українських землях, чи то в Холмищині чи в Галичині, чи на Полісся чи на Поділля або в Київщині, се лиш хлопський говір, наріче польської мови, нездібне до висловлення ніякої висшої думки, нездібне до літератури або науки. Тому то треба всякому образованому, що вийшов з під хлопської стріхи, покинути раз на все свою рідну мову і прийняти польську. Хлопською мовою нехай собі хлоп далі балакає, хоч і йому добре би було навчитись панської-польської.

Такого погляду держать ся Поляки не від нині. Опанувавши без війни виснажені татарським лихолітем українські землі, зачали Поляки відразу націплювати на них польську мову. Стару українську мову виперли поводи зі суду та уряду, з товариського життя висших шляхотських та міщанських верств суспільности й могли потім голосити, що українська мова се некультурний хлопський говір. Навіть потім, коли Польща впала, держали Поляки таку саму політику. Під московським панованем полишила ся польська мова мовою двірських і міських панів та підпанків, навязувано її дальше всім двірським прислужникам та дрібній шляхті, з роду українській. А що вже в Галичині! Там Поляки взяли велику силу й стали систематично, силоміць польщити український нарід, голосячи все і всюди, що українська мова се хлопський, некультурний говір. І таке роблять вони до тепер, хоч українська мова має гарне красне й наукове письменство.

35 914 f.

Поступаючи такою дорогою з'огиджування української мови перед самимиж Українцями, Поляки вміли багато декого з них спольщити. Спольщили українських вельмож, українську шляхту, часть українського міщанства, в Холмщині й Галичині навіть багато українського селянства. Багато зробили силоміць та куди більше допомогла й помагає їм слаба національна свідомість Українців. Правда, минули вже часи, коли українські інтелігенти йшли до польських політичних організацій, до оружних повстань для відбудованя Польщі — але небезпека польонізації не минула. Все ще ту й там якийсь несвідомий півінтелігент-недоука горнеть ся до польщини.

Зовсім так само як Поляки, лиш на свою сторону, поступають від давна Москалі. Коли московське царство на основі переяславської угоди 1654 р. підгорнуло Україну під свою владу, замітив царський уряд відразу, що Українці говорять мовою дуже відмінною від московської. Далекоглядний царський уряд відразу пізнав небезпеку, яка грозить цілості «руської держави» від розвитку української мови, і не гаючись почав проти неї нерівно завзятійшу боротьбу, як польський уряд. Невдовзі потім зачинає виростати з невеличких зразу початків теорія «Єдинства русскаго народа», яка вже в XVIII-ім століттю досить кріпка, в XIX століттю доходить до цвітучого розвитку. Вона говорить: нема жадних Українців, нема жадної української мови. Є оден, неділимий «руський» народ «от Карпат по Камчатку». Він має лиш одну мову «рускую», з «малорусским» і «білорусским» нарічем. Сі наріча добрі може для мужиків, але хто лиш вийде понад мужицьку верству, повинен уживати «літературної русської» мови.

Москалі заступали свій погляд дуже рішучо. Знаємо, що царський уряд гнобив українську мову вже від XVII-го віку і вкінці заборонив 1876 р. уживаня української мови в друку — примір заборони, якої не стрічаємо в цілій все-світній історії! Заборона впала сама собою 1905 р. та її всілякими способами виконують в Росії й дотепер. Ось з вихом світової війни всі українські часописи здержано.

Які успіхи здобули Москалі супроти української мови?

Безперечно більші, як коли небудь Поляки. Вони проголосили «хахлацьку» мову «наречієм карпатских пастухоф і свінопасоф», говором, що нікуди не годить ся, хіба для сороміцьких пісень та для грубого мужика. Вони вигнали українську мову зі школи, церкви, уряду, публичного життя, просто замкнули уста трийцять кілька міліоновому українському народови. Тим робом сховали його Москалі перед очима цілого світа, так що тепер в культурних краях ледви дехто знає, що на світі є якийсь український нарід, а ще рідше хто розуміє його змаганя.

Та без сумніву найбільшу шкоду зробили Москалі тим, що збаламутили багато-багато Українців і відвернули їх від рідної мови. Ціла колишня козацька старшина давньої гетьманщини

помосковщилась, так само багато духовенства, міщан. І тепер ще, хто з Українців піде до шкіл та вийде на урядника, інженіра, лікаря то що, той рідко коли держить ся своєї рідної мови, а чеше по московськи не лиш поза хатою, але й в хаті, з жінкою, дітьми балакає лиш московською мовою, навіть українських наймичок не бере, щоб бач діти не вчились мужицької мови. Щож дивуватись якому несвідомому ремісникови, торговельникови, робітникови, відставному салдатови, що силкується говорити »по благородному«. Нераз бідака й не знає гаразд по московськи балакати та крутить язиком аж вуха болять аби лиш виходило на московське, аби лиш свою рідну мову перекрутити. Не бачить дурень, яке се смішне й погане!

Навіть до Галичини, яка не є під московським панованем, заглянуло московське »обєдинєнє«. Тут витворилась від 60-их лїт минулого столїтя так звана »старорусска« або москофільська партія. Творять її самі чистокровні Українці-відступники, які голосять, що українська мова се лиш хлопський говір московської, правдиво-руської мови. Хоч бідаки й не вмють по московськи, то таки старають ся викручувати мову на московський лад і зробили навіть осібну, смішну, мішану мову, так зване язичіє, якої вживають в мові й письмі. Тих москвофілів, як їх зовуть, є лиш горстка, яку добре оплачує московський уряд. Та все таки вспіли вони збаламутити багато галицько-українських мужиків. Ті мужики думають, що »русский« цар говорить тож мовою, що вони, і має туюж віру, що вони, та що хоче їх визволити від жидівсько-польської кормиги.

Ось доказ, як важна є справа мови. Мова се зверхнїй знак народности, неначе вояцький однострій. А рівночасно се найгарнїйший вислів духа народу й одинока підойма духового поступу. Коли відберемо народови його мову, він жити ме лиш яко расова група серед чужого народу, якого мову перейняв. А поки перейме — буде такий нещасний нарід тинятись по світу як слїпий прошак, для якого всякий розвиток замкнений, якого жите-буте не може вийти зі злиднів.

В таких сумнїм положеню народа, якому видають силоміць його рідну мову, є український народ. Поляки й Москалі довгі столїтя загороджували українській мові дорогу до розвитку, а коли вона таки розвилась на прочуд гарно, не допустили, щоби український нарід при помочи рідної мови розвив свою культуру і ступив на широку дорогу поступу. Зробили вони се так, що не допустили української мови до шкіл, а дали Україні лиш польські та московські школи. Нині не ма на цілій соборній Україні ні одної направду української школи! В Росії української мови навіть як предмету не вчать, в Галичині навіть ті школи, що зовуть ся українські, є направду на пів польські.

А яке жниво?

Коротко кажучи таке, що Українці між славянськими народами мабуть найменче просвічені. Таких, щò вмють читати

й писати є на 100 людей в Галичині ледви 40, на Волини 17, на Поділю 16, в Київщині 18, в Херсонщині 26, в Чернігівщині 18, в Полтавщині й Харківщині по 17, в Катеринославщині 22, в Таврії 28, на Кубані знов 17. Се числа страшні! Темнота українського люду просто шукає собі рівної серед інших народів та народців Європи.

Наслідки сеї темноти, сего безпримірного анальфабетизму є просто погубні. Не знаючи грамоти, чоловік в місті, в дорозі, в уряді, у війську не вміє повернутись. Скільки то наслідують ся Москалі над »непросвещонним хахлом«! Не хочуть однак знати, що самі його упхали в сю кромішню тьму! Та се ще не все. Брак просвіти робить всякий культурний поступ неможливим. Лише через брак просвіти смертельність серед нашого народа така велика, як нігде инде в Європі. Новітні гігієнічні поняття не можуть за браком просвіти увійти на Україну, щорічно мруть сотки тисячів малих дітей невміло плеканих, щорічно мруть також сотки тисячів старих людей, на виглядно легкі хвороби. А всі вони лишили ся при житю, коби народня просвіта стояла висше й український простолудин знав так само добре поводитись з недужими, як французський чи німецький.

Недостача просвіти в рідній мові робить неможливим також всякий поступ українського народа на економічнім поли. Український хлібороб управляє свою рілю на лад батьків і дідів. Се було добре колись, тепер людей стало багато — земліж лишило ся стільки само, що було колись і споконвіку. Треба зі землі добути більше, як колись до бували. Се можна — і нині німецький хлібороб добуває з десятини землі в двоє, в троє більше як український хлібороб. Бо просвічений. В Німеччині анальфабетів нема, всі грамотні, тож можуть довідатись про поступи хліборобства і примінювати їх на своїх господарствах. А темний український мужик — звідки йому дізнатись, як оброблювати рілю, щоби гарно родила? як обійти огород чи сад або пасіку, аби хосен був? як плекати худобу чи дріб, щоби багато користи дали? Без просвіти не обійдеться також ремісник чи купець, занепад промислу і торгівлі серед українського народа йде виключно від недостачі просвіти. Ось чому український нарід такий бідний, що зі свого багатого краю мусить тікати до Америки, на Сибір чи в інші безвісти а на Україні розвельможнюють ся ситі чужинці!

А вже найгірше відбивається недостача просвіти в рідній мові на політично-народнім світогляді Українців. Не маючи рідної просвіти, звідки довідається Українець хто він? яка історія його батьків і дідів? яка його рідна земля велика й богата? чого треба, щоби український нарід став господарем на своїй рідній землі? За недостачею просвіти нема національної свідомости! За недостачею просвіти нема спромоги згуртувати всіх Українців в одну сорокміліонову масу, що малаб одно по-

чуване і одну ціль і знала би, що ми є самостійний нарід і потребуємо самостійної держави!

З усього того бачимо, яка велика вага української мови. Рідна мова се не лиш символ єдності народу, а головна підойма його політичного й культурного розвитку! Вже задля самого свобідного розвитку української мови потреба нам самостійної України. Під польською, а тим паче московською кормигою сей розвиток неможливий, а без плеканя рідної мови український нарід буде все жебраком між народами, з року на рік все біднішим, аж поки нужда зівсім задавить його.

Богато декому головно в західній Європі являєть ся справа української мови маловажною. Прецінь — мовляв — вона така близька до московської чи польської! Забуває сердега, що всі славянські мови куди ближші до себе, як германські чи романські. Крім сего близькість мов се річ так само зглядна як близькість дороги. З Іванівки до Павлівки близько панови, що має баскі коні — за годинку доскочить. Але Іванови з його нужденною кониною треба й три години плентатись, а що вже пішому Свиридови той пів днини за мало! Так само культурному Німцєви хочби й яким дивним говором балакали у його селі, куди легче навчитись літературної німецької мови, що є таки його рідна, як Українцєви навчитись московської чи польської мови, що хоч близькі та нерідні, чужі, ворожі.

Є безспірна правда, що для Українця польська та московська мова є незрозумілі, а бодай мало зрозумілі. Кождий наш мужик знає, що московська та польська мова чужі йому. На стид науці, вона що йно в найновіших часах дійшла до такого самого погляду, як його має споконвіку український мужик. Нині по дослідах Мікльосіча, Потебні, Житецького, Ягіча, Михальчука, Огоновського, Шахматова, Корша, Кримського, Стоцького чи інших знаємо, що українська мова се самостійна мова так як і московська чи німецька, польська чи французька, а не якесь там наріче. Таке саме признала й петербурська академія наук, хоч зложена з самих Москалів. Вона заявила 1905 р., що московська й українська мова се дві рівнорядні собі мови.

Мабуть колись усі Славяне східної Європи говорили одною мовою. Але людські мови не є мертві твори — вони живуть і розвивають ся. І як з колишньої одної латинської мови витворились нинішні мови еспанська, португальська, італійська, французька, румунська та інші, так з давньої праруської мови через тисячу літ виросли три мови: українська, московська й білоруська. Вже в XI. віці були значні ріжниці між мовою кийських, а суздальських книжок, в XIV-ім і XV-ім бачимо ще більші ріжниці, в XVII-ім віці прийшли Москалі на Україну як цілком чужомовний нарід, з яким годі було розмовитись. А від сего часу ріжниці в мові ще збільшились, головно від хвилі, коли Москалі утворили собі з московських говорів, дуже пе-

ремішавши їх чужими словами, свою літературну «русску» мову.

Наш розвиток народній дав нам отже окрему від московської та польської мову. Та оба наші сусіди всіми силами старають ся нашу мову зіпхати на становище хлопського говору своїх мов. І багато Українців їм вірить.

Щож на се сказати? Що робити нам?

Наперед се, що якаб не була рідна мова, годі її покидати. Дорожити нею треба і розвивати її що мога. Бо без плекання рідної мови народ нидіє й гине. А до того треба всякому Українцеві знати, що його мова не якийсь там мужицький говір, але що вона рівновартна кожній іншій світовій мові. Що більше, вона стоїть безоглядно висше як польська, московська, чи яка инша славянська.

Українська мова є перед усім дуже одноцільна, куди одноцільніша як польська, московська, німецька, англійська і т. и. Хоч гомонить українська мова на просторі півтора раза більшим як є німецька держава, то мужик з над Сяну розуміє кожде слово мужика з під Кавказу, Поліщук Чорноморця. Такого нема нігде в Європі!

По друге: українська мова є дуже богата. В жадній славянській та й неславянській мові нема такого багатства слів, висловів, зворотів, форм як в українській мові. Англійський мужик потребує до щоденного обиходу 300 слів, український не обійдеться ся і трема тисячками.

По третє: українська мова є дуже чиста. Се вислід її багатства. Є так багато своїх висловів, що не треба собі добирати чужих. Коли пр. Поляки, а особливо Москалі набрали в свою мову безліч чужих слів, то ми Українці маємо майже все своє, питоме. Хоч природного багатства української народної мови ще не вспіла вповні використати українська літературна мова, то таки вже нині можна сказати, що з витком міжнародних, по всім світі уживаних слів, не потребувати ме українська літературна мова зазичуватись у чужих. Як далеко до української мови пр. московській мові, що аж кишить від чужинеччини!

По четвєрте: українська мова має велику і гарну літературу. Є в нас величня устна словесність, така богата, як у ніякого з народів Європи. Сї чудові народні казки, помовки, пословиці, що так гарно відзеркалюють душу нашого простолюдя, не находять собі рівні нїде. Так само українські пісні та думи, що своєю величею і поетичним змістом чудують весь світ! Писана українська словесність сягає XI. віка. Коли в нас писалась Повість временних літ, твори Іляріона, Серапіона, Кирила Турівського, коли складалось слово о Полку Ігоревім, то в Поляків та Москалів була ще тьма кроміння, без слїду якого небудь літературного руху. В сумних часах п'ятсотлітнього татарського лихоліття, що правда, українська література розвивала ся слабо. Однак від кінця XVIII-го віку

прийшов новий розцвіт. Прийшов Котляревський, Шевченко, Шашкевич, Федькович, Франко, Винниченко, Коцюбинський, Олесь і багато-багато інших. Українська нинішня література се ніякий діалектичний загуменок як провансальська або долішньо-німецька, а всестороння література великого народу. Українська література уступає що правда московській та польській, головню що до числа письменників та творів, однак переросла вже о голову всі інші славянські літератури.

А вже найважнішим доказом самостійности української мови й її вартости як культурного орудника є українська наука. Хоч вона дуже молода, то вже має виданя й книжки з усіх областей людського знання. Тим складає українська мова наглядний доказ, що вона на рівні з усіма іншими культурними мовами надаєть ся до найтрудніших наукових дослідів.

В нарічу не можна розвинути ані всесторонньої літератури, ні ніякої наукової роботи! Наріча не переслідують так, як переслідує українську мову московський уряд. Література наріча не переживе такої заборони, як указ 1876 року. Лиш велика живуча література могла пережити 30-літню варварську заборону. І українська література зробила се!

Вона пережила без великих втрат сі злидні — а навіть успіла за сей час зробити великанський поступ вперед!

VI. ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ.

З розгляду будови тіла та мови Українців переконали ся ми, що український народ се окремна, від сусідних народів зовсім відмінна порода людей. Тепер коротко глянемо на історію України й побачимо, що український народ мав також свою окрему історію. Споконвіку боров ся він, щоби сповнити свої бажання. Історія переказала українському народови щось цілком відмінне як його сусідам — тому й має український народ свою питому історичну традицію. Український народ має живе почуте пережитих поспільно хвиль величи й злиднів, має своїх героїв, славних до нині у цілім народі, має поспільне хотінне на тепер і постійні надії на будучину. Отсе й найважніший доказ, що Українці є самостійним народом.

Українці живуть на своїй нинішній землі від найдавніших часів людської історії. На основі найповажніших наукових дослідів можна навіть сказати, що в Київщині, на Волині, Полісся ітд. сидять Українці з часів ще перед Різдом Христовим. Перед тисячкою літ виглядали славянські землі ось як :

Усі вони були вкриті великими лісами — лиш на південній Україні граничив ліс зі степом і на сій межі рідшав та проривав ся. Серед лісів, на полянах, по горах, над ріками жили Славянські племена, кожне своїм житєм. Вони ще не з'єдини-

лись в народи, однак вже тоді були між ними різниці в мові, вірі, звичаях, способі життя. У східній Європі — нинішній Росії вже перед тисячкою літ були три різні групи тих племен.

Південна група, до якої належали: Поляне, Сіверяне, Тиверці, Уличі, Деревляне, Бужане, Дуліби, мешкала на нинішній Україні. З них і пішли нинішні Українці. Північно-західна група, до якої належали Кривичі й Дреговичі, стала предками нинішніх Білорусинів. На північному сході сиділи Радимичі й Вятичі — предки нинішніх Москалів. Вони вже тоді були такі відмінні від старих українських племен, що київський книжник Нестор звав їх «ляцькими племенами». Вони були дикі й суворі; мішаючись зі сусідними чудськими племенами: Муромами, Весами, Мещеряками, Мордвою і т. п., вони дали початок мішаному славянсько-фінському народови Москалів чи пак Великоросів.

Перші початки висшої культури та державного життя були на Україні, коло Києва, що вів велику торгівлю з Царгородом через Дніпро і Чорне море. В Києві виросла руська держава Святослава, Володимира, Ярослава Мудрого. Вона щойно мусіла воювати з прабатьками нинішніх Москалів, накинула їм державний порядок, своїх князів, християнську віру і спільну державну назву Русь.

Стара київська держава є початком української історичної традиції. Вона була українська, бо український народ її оснував і держав. Варяжські дружини були лиш наємною частию збройної сили. Великий розвиток духової й матеріальної культури в старій київській державі був вислідом великих культурних здібностей Українців. Українська торгівля мала тоді переважне значіння для цілого середземноморського й орієнтального світа. Українські міста тодішні, такий Київ чи Галич, були більші й багатші як столиці германських чи романських держав середньовічної Європи. Українське письменство княжої доби повне виразних слідів у мові, які доказують, що творили се письменство Українці, а не прадіди Москалів чи Білорусинів, вказує виразно на се, що й умова культура високо стояла на давній Україні.

Вже тоді, в княжих часах, стали являтися основні прикмети прастарого українського політичного світогляду. Основа його була цілковита рівність усіх громадян і виборне правління. Основою й жерелом всякої влади було віче — загальний збір усього громадянства, яке збиралося в кожній потребі, постановляло, що треба робити і вибирало людей, що мали сі постанови виконати. Такий устрій був споконвіку у всіх германських та славянських народів, у нас він був найсильніший і вдержався найдовше. Княжий устрій, взявши велику силу, приглушив дещо давній громадянський устрій, але він не давав ся і неначе вкриті попелом багатте, що хвиля виступав на верх. Через те не могли київські великі князі вдержати цілої держави в єдності. По Володимирі Великим й Ярославі

Мудрим розпала ся староруська держава на багато княжих уділів. В удільних князівствах сила громадського устрою і боярства стала ще більша, так що на українських землях влада князів була дуже обмежена.

Наслідки слабкої влади князів старої України були лихі. З одної сторони виросла під боком нова сильна московська держава. Удільні князі на північних землях староруської держави дуже скоро зросли у велику силу. Населенє їх земель було не українське, а мішане з Радимичів, Вятичів і фінських народців. Вдача сего старомосковського народа була вже зразу инакша як українська. Москалі від самого початку своєї історії є противні народоправству, а хочуть як найбільше скріпити власть князя. Люд помагає князеві проти бояр і церковних достойників, і князь стає скоро необмеженим володарем своєї землі та розпоряжає її силою до сходу. Ось тому то змогли володимирсько-суздальські князі вже в XII віці розпочати завзяту боротьбу з Київом і підірвати його володіюче значінє. 1169 р. Москалі вперше зруйнували Київ, і він не зміг вже двигнутись до своєї давньої величи. Тоді вперше Москва взяла верх над Україною.

Так само сумні були наслідки слабкої влади українських князів з другої сторони — від полудня. Тут по степах сиділи здавна кочові фінсько-монгольські народи. Вони товпили ся по чорноморських степах і випадали звідсіля гробіжними ордами на Україну. Ті Хозари, Печеніги, Торки, Берендії, Половці були страшною язвою для України. Однак як довго Київ був сильний, князі давали собі якомсь-раду з кочевниками. Колиж Київська держава поділила ся на части, і московська сила знищила значінє давньої столиці, зменчила ся відпорна сила давньої української держави. Вже Половці змогли значні простори південної України знищити й замінити на пустару. Щож доперва, коли на українські степи прийшла найстрашнійша зі всіх орд — татарсько-монгольська!

В 1224 році розбили татарські полчища над Калкою війська зєдинених українських князів — 1240 впав Київ у попелища, по нїм усі українські міста, навіть у далекій Галичині. Почало ся татарське лихолітє, що трівало повних пів тисячки літ, до половини XVIII-го віку.

Значінє татарського лихолітя є величезне — воно, а не що инше зробило нас Українців найнещасливішим народом Європи. Воно здержало наш розвиток на довгі столітя, перемінюючи наші землі в значній мірі на безлюдну пустару. Всіж останні наші землі, не виключаючи Галичини, Холмщини, Волині, Поліся, Чернигівщини жили тих п'ятьсот років у безнастанній тривозі перед татарськими набігами. Бувало — головно в XVI віці, що й кількадесять татарських нападів на Україні нараховувано до пів сотки літ! Як можна було серед вічної воєнної тривоги народови розвивати ся й рости в силу?

Перші наслідки татарського лихолітя були: остаточний упадок київської держави і пересунення осередка української державності на захід, в Галичину, де князь Роман Великий був († 1205) збудував сильну, окрему державу галицько-волинську. Та хоч вона ще сотню літ змогла устоятись проти Татар, то все таки мусіла упасти.

Бо другий головний наслідок татарського лихолітя був такий: Коли татарські орди нищили житєву силу України, тоді сусідні народи, за її плечами могли рости в силу і творити кріпкі держави. Хоч Татарва тих сусідів України нераз і добре скубнула, та все таки дорога туди була їй за далеко, щоби можна було що рік туди ходити.

Тим робом виросли Москва, Литва і Польща. Москва теж багато витерпіла від Татар, однак вона лежала за далеко, щоби Татари могли її взяти під безпосередку владу або її так сильно гнобити набігами, як Україну. Протівно — татарське володіння, якого вірними підданцями були московські князі, дозволило їм підбити під свою владу поменших князів (тверських, рязанських то що) і положити тривкі основи під московську державу, яка невдовзі зачала «собирати рускія землі». Татарський віковий вплив ще більше відчахнув Москалів від Українців, ще зміг деспотією князів, потім царів, ще більш закріпостив нарід і викривив його душу в напрямі обожання деспотії. Литва і Польща були спершу слабі держави. Однак вони могли розвиватись в пригідніших умовах, як Україна. Татарські напади не зашкодили Литві нічого, Польщі лиш небагато. Тож коли вимер галицько-волинський княжий рід (1340), Литовці й Поляки рушили на Україну немов на покинене хазяїном добро. Сварили ся й били ся навіть із собою, однак вкінці погодили ся. Польща взяла Галичину і Володимирію та Поділля, все инше взяла на початок Литва. Аж в Люблинській унії 1569 р. нарешті поділили ся добицею. Литві остав лиш кусник Підляся й Поліся. Все инше забрали Поляки.

Се все діяло ся в самім розгарі татарського лихолітя. Український нарід, вічно шарпаний Татарами, не мав ніякої спромоги сам орудувати своєю долею. Його земля переходила з рук до рук, він сам став невільником, за котрого торгували ся між собою пани.

З упадком галицько-волинської держави прилучило ся до татарського лихоліття ще й польське лихоліття. Воно своєю шкідливістю було мало що менше як татарське і виснажувало кількасот літ усі сили України.

Польська держава була перед усього за слаба, щоби проковтнути українську землю й її нарід. Польща була за слаба, щоби бодай оборонити зайняту українську територію. Татарські набіги далше гуляли собі по українських землях та систематично обезлюднювали їх, ведучи щорічно десятки тисяч українського населення в бісурманську неволю. Українські не-

вільники наповняли торги Козлова, Кафи, а відтак Стамбулу і всього могометанського світа. Польська оборона границь се було посміховище: замки валились, війська було дуже мало, а як було яке, то рушало в поле тоді, коли Татари безпечно вже вертали в Крим. Татарське лихоліте не зменчило ся через польське панованє нї на крихітку, натомість прилучив ся до него завзятий польський гнет.

Він проявив ся наперед великим натиском на українських вельмож і українську шляхту. Хто з них не хотїв втратити майна і значіння, переходив на католицтво і ставав Поляком. Так сполячились українські вельможні роди Вишневецьких, Острожських, Чорторийських, Сангушків, Заславських, Четвертинських і т. п. За ними пішла поволи ледви чи не вся велика і дрібна українська шляхта. Рівночасно пішов гніт на українські міста, українських горожан поволи відсунено від управи містом, від міських судів, а в кінці виперто з городів на передмістя. На їх місце прийшли Жиди. Українського хлібороба притягано до щораз то нових повинностей супроти панів-дідичів і вкінці цілком закріпощено.

Се гнобленє українського народу йшло головнo на релігійнім та суспільнім поли. Українська православна віра, яка була після тодішніх поглядів основою народности, була для Польщі предметом особливого переслідування. Висші духовні уряди обсаджував польський уряд своїми поплечниками, звичайно цілком нездатними людьми, низше духовенство держав у невіжі та вбожестві, гнобив братства церковні, головну тоді остою української віри, силоміць замикав українські церкви і перемінював їх на костели, не щадячи й покійників, що були при церквах поховані, українську віру вважали Поляки хлопською, на кождім місци показували їй свою погорду, вкінці дійшло до того, що православні українські церкви віддавано в аренду жидам, а попів приневолювано до панщини.

Польський уряд вкупі з Єзуїтами задумав також перевести всіх Українців на польську віру. Ступенем до того мала бути церковна унія української церкви з Римом, яку переведено в Берестю 1596 р. Однак сей плян не вдав ся. Бо з одної сторони переважна більшість Українців остала при давній вірі, з другої сторони уніяти через прилученє до католицької церкви не перестали бути Українцями. Навпаки уніятська церков стала невдовзі такою самою національною церквою Українців як православна, а тепер по змосковщеню православної церкви на Україні московським урядом остала одинокою церквою, що має український характер.

На суспільнім поли потрапили Поляки поволи звести Українців до становища переважно хлопської маси з деякими останками міщанства і шляхотського стану. Українську мову поволи усунено з урядів і судів, тай поза тим письменна мова попсувалась через прийняте багатьох польських слів і зворотів.

На загал беручи була отже Україна для Польщі не чим іншим, як для сучасних держав їх заморські колонії. Польща визискувала Україну як могла, вирубувала її ліси на смолу, поташ і вугіль, витискала послідне, що могла, з родючої української рілі, розпоряжала немов тяглою худобою українським населенем, а замість того не давала нічого крім гнету релігійного, суспільного і національного. Оттоді то виросла ся пропасть між українським та польським народом, яка й доси існує і замість поменчитись постійно росте.

Тодішні Українці відчували своє положення — завойованого народу дуже прикро. І від самого початку протестували не лиш словом — на польських соймах, але й ділом. Були визвольні боротьби в Галичині (XIV і XV вік), було повстання Свитригайла по всіх українських та білоруських землях (XIV вік), було повстання Михайла Глинського (XVI в.), не вгавала опозиція українських панів і шляхти проти унії Литви з Польщею. Можна сказати, що Українці від 1340 року аж до розборів Польщі ні на хвилю не переставали боротись з нею ділом. Однак ся боротьба мала дуже малі вигляди і була дуже трудна сама по собі. Татарське ліхолітє страшно обезлюднювало цілу Україну і підривало її силу. Польща мала до розпорядимости державну організацію, яка була що правда сильно розстроєна, однак супроти незорганізованих українських мас багато значила.

В тім страшнім положеню, коли все рвало ся, коли під напором Польщі з одної, Татарщини з другої сторони грозила українському народови цілковита загибля, з'явився чинник, що виратував Україну від національної смерті і спрямував її на нові шляхи розвитку. Сей чинник — то козаччина.

Українське козацтво не було ані твором вельмож чи королів, як кажуть деякі, ані якогось мішаниною різних народів як кажуть другі. Воно витворило ся само силою природної konieczности з пограничної української людности, що жила в пограничних землях України: на східнім Поділю, в Київщині й Задніпрянщині. Тут що року гуляли татарські орди і небезпека була постійна. Зате не заходили сюди польські пани й урядники. Була небезпека, але була й воля, і занею йшов український нарід в небезпечне пограниччє. Тут виросла козацька організація, вицвіт самостійного хотіння українського народу — запорожська Січ. Вона показує нам найгарнійше, куди від віків змагала й змагає українська політична думка.

Основою козацької організації була безоглядна рівність усіх громадян в політичних і суспільних правах. Уся власть була в руках загальної ради всіх громадян, виконували її вибрані радою урядники: кошовий, писар, курінні ітд. Їх власть була в мирних часах обмежена постійною контролею громади, зате в війні діставав кошовий до рук таку могутність, як ледви чи який сучасний володар Європи.

Не дивно, що козацьку організацію порівнюють деякі до лицарських орденів середновіча. Не дивно також, що Поляки і Москалі часто рівняють наше козацтво з анархічною бандою розбійників. Для Поляка, що й дотепер має пансько-аристократичний світогляд, для Москаля, що все був і є приклонником самодержавного ладу, мусіла козацька республіка виглядати на анархічний устрій. Тому то польська і московська держава мусіли бути завзятими ворогами української козащини і завзято її поборювати.

Козачина дала українському народови дуже багато. Вона перед усім захистила значну часть України перед татарськими набігами ліпше, як се робив польський уряд. Погранична пуста почала заселятись густійше, українська колонізація знов пішла в степи. Козачина розбудила в народі воєнного духа, додала йому відваги і самопевности, в козацькій організації находили підпору всі визвольні стремління Українців. Козацтво стало військом — міліцією українського народу і звязком його нової державної організації.

Польський аристократично-шляхотський державний лад не міг стерпіти республікансько-демократичного козацького ладу. Та не мав сили його згнобити. Пішли одно за другим українські повстання. Вкінці в 1648 році Богдан Хмельницький розбив польські війська і по тристалітній неволі виборов Україні політичну свободу і самостійність.

Про величезне значінє Хмельничини на жаль навіть між самими Українцями нема ясної думки. Хмельничина се не було повстанє невдоволеного козацтва чи гнобленого хлопства. Се було повстанє цілого українського народу проти Польщі, що злило ся від Задніпря по Надсянє, від чорноморських степів

Білоруси. Свідчить про се визначна участь в сїм повстаню українського міщанства, духовенства, а передовсім шляхти. А ся держава, що її сотворив Хмельницький, не була собі якась хвилева організація. Се була могутня гетьманська держава. Основу під неї клала козацька організація, яку Хмельницький переніс із тісних рамців Запорожа на широку Україну. Нині, в XX віці дивує нас велика доцільність сполуки військової влади з адміністрацією, яку перевів Хмельницький. Вона для молодой держави була одиноко вказана.

Положенє молодой української держави було незавидне. З усіх сторін стояли сильні вороги, на всі сторони треба було вести війну. Щоби найти якунебудь опору, заключив Хмельницький 1654 р. переяславський договір з Московщиною. Україна входила з нею лиш в дуже нетісну унію, задержувала цілковиту автономію та козацький устрій і мала навіть право самостійно заключувати договори з заграничними державами.

Переяславський договір вважає багато Українців нещастєм для України й винуватить Хмельницького за сю погубну помилку. Однак сей погляд нестійний. Хмельницький хотів лиш хвилево найти якусь опору, щоби потім добути Україні цілко-

виту самостійність. На жаль серед тих змагань Хмельницький скоро помер, і Москва почала відразу похід на знищенє України. Не переяславський договір сам по собі був нещастєм для України (бо він і так не довго бувби вдержав ся), а скоро смерть Хмельницького.

Для самодержавної на скрізь Москви був демократичний устрій української гетманської держави чимось незрозумілим і ворожим. Вона напружила всі свої сили, щоби українську державність знищити. Вона використала нездібність наслідників Хмельницького і розлад серед самої української суспільности. Московська політика цькувала козацьку старшину проти гетьмана, козацьку чернь проти старшини, Запорожців проти городових Козаків, селян проти Козацтва, купувала значних людей грішми чи земельними наділами, і в сій війні всіх проти всіх ішла простою дорогою до поневолення України. Се й були страшні часи руїни, до якої на жаль самі Українці приложили багато руки!

Московська політика обмежувала при кождім новім виборі гетьмана потрохи українську автономію. В андрусівськім мирі 1667 р. Москва поділила ся Україною з Польщею. Польща взяла правобічну Україну, страшно знищену й обезлюднену. Тут впала українська державна організація скоро, на лівобічній Україні вона держалалась ще сотню літ, мимо страшного гнету Москви. Надармо пробував гетьман Мазепа скинути московське ярмо при помочи славного шведського короля Карла XII-го, підчас великої північної війни. В нещасливій битві під Полтавою 1709 р. Москалі побили Шведів і Українців. Петро Великий згнобив повстаннє України страшно жорстоко, зруйнував Січ і зніс автономію України. Правда, по смерті Петра відновлено гетьманство, однак воно вже не мало ніякого значіння. Вкінці 1764 р. знесла Росія останки автономії України і зруйнувала 1775 р. останнє забороло України — Запорожську Січ. Український люд закріпощено, українські висші верстви відчужено від народу.

Тим способом вспіла Росія українську державу, засновану Хмельницьким, за нецілих півтора століття цілком знівечити. Рівночасно зробила вона те саме з Польщею і дістала через поділи Польщі 1772—1795 цілу українську землю з виїмком Галичини й Буковини під свою владу.

Однак політична перевага не могла вистарчити для Московщини. Московський уряд замітив вже зараз по переяславській угоді, що Українці по мові, культурі, змаганням цілком відмінні від Москалів. Чули се й тодішні Українці дуже сильно і згорда споглядали на некультурну Москву. Московський уряд найшов собі в сій справі дуже добру дорогу. Він покликував українських учених в Московщину, де вони дуже причинили ся до розвитку тамошньої культури, з другої сторони він виступив з залізною консеквенцією проти всяких окремішностей на Україні: в мові, церкві, звичаях і тд. Вже 1680 р. заборо-

нено всю українську церковну літературу, 1720 р. заборонено друкувати українські книжки взагалі. Українські школи, що були ледви не в кождім селі, зачинено. Ось у Чернигівщині було в половині XVIII. віку 866 шкіл, заснованих в гетманських часах. В початках XIX. віку не було вже ані одної! Всі позносив московський уряд. Ось де причина безпросвітності Українців! Зацало ся мученне української дїтвори незрозумілою московською мовою, прийшов упадок просвіти на Україні, яка за козацьких часів дивувала чужинців своєю культурністю,

Так само як українську школу, зруйнував московський уряд православну українську церкву. Вона до тепер була майже самостійна — залежність від царгородського патріарха була дуже маленька, церковну мову вимовляли на український лад, так що вона була зрозуміла простолюддю, проповіді голошено по українськи, Українці були попами і владиками. Московський уряд піддав українську церкву спершу під власть московського патріарха, а потім «Святійшого Синода», себто під власть царя. Українську мову й споконвічні українські церковні звичаї прогнано з українських церков, наслано московських попів і архієреїв, одним словом відчужено український народ від православної церкви. Православна церква стала лиш знарядом московщення українського народу.

Так само знищив московський уряд уніятську церкву. Вона мимо польсько-єзуїтських заходів стала національно-українською і зазначувала виразно окремішність Українців від Москалів. Задля сего московський уряд зніс її цілком і серед страшних переслідувань приневолив українських уніятів Холмщини й Підляся «вернути» до православія. Нині є уніятська віра одинока серед усіх вір світа, що заборонена в російській державі. Вільно бути хочби й язичником-поганином, а уніятом ні! І то лиш тому, що уніятська віра була колись (і є в Галичині) національною українською! Тому то в часі світової війни, коли Москалі зайняли українську Галичину, відразу зачали ся переслідування уніятської церкви. Зрештою цілком так само переслідують Москалі від десятиліть штунду на Україні. Соткам таких сект можна розвиватись — штунді ні, бо вона українська!

Сї обрусительні змаганя московського уряду не оставили без наслідків. Величезна більшість українських великих земельних власників, багато міщан, попів, урядників покинуло свою рідну мову і культуру та стало Москалями. Москва дістала з українського пня безліч високих урядовців, полководців, писателів, промисловців і т. п. Для панства великого, для лакеїства нещасного десятка тисяч що чільніших людей покинуло свій вбогий народ і пішло на службу Москалеви.

Та однак почуте національної самостійности і жива історична традиція оставили. Непримиримо відносила ся душа українського народу до московського поневолення. Вже 1791 р., коли грозила війна Прусії з Росією, їздив висланець Українців Капніст

до Берліна, щоби намовити пруського короля до війни з Росією та до визволення України. В початках XIX віку було серед потомків давньої козацької старшини на Україні дуже живе змаганє до відновлення української автономії. Співчасне відродженє української літератури підпомагало дуже сей рух. Стали множити ся тайні кружки й товариства. Найвизначнїйше було кирило-методїївське братство, до якого належали між иншими Шевченко і Костомарів. Уряд безпощадно згнобив се братство, Шевченко відпокутував свою участь в нїм десятилітнім засланням в азійські степи, яке знівечило його здоровлє і загнало в передчасну могилу. Так само згноблено всі инші проби Українців розвинути своє національне житє. Колиж воно не хотїло завмирати, послїдував страшний указ 1876 року, що відбирав рідну мову цілому великому українському народови!

Та й сей безпримірний в історії людства указ не вспів здержати розвитку українства. Літературний і науковий рух перенїс ся на скільки се було можна до Галичини, політичний рух пішов під землю. Українська молодїж заповнювала ряди російських революціонерів. При невиробленю української національної ідеології попали сі надїйні люди на хибну дорогу. Думаючи хибно, що шлях визволення України йде лиш через визволенє всеї Росії від царського абсолютизму, жертвували тисячі молодих Українців здоровлє й житє для загально російських революційних цїлей. Богато голосило навіть, що тепер не час на український націоналізм, що він є назадницький і спинює лиш загально-російський поступ. Бували й такї, що вбравши на себе московську рубашку й лапті, йшли на українські села проповідувати московською мовою кличі поступу! Яка величезна й безплідна затрата енергії! Кілько шкоди потерпів з такого запомороченя найліпших своїх одиниць нещасний український нарід! Як сильно поступилоб українство, колиб сі люди, замість марнувати сили для добра так ворожого для України народу як московський, посвятили їх для рідного українського народу!

Цїлком природно, що велика російська революція 1905/6 року не принесла українському народови майже нічого. Недостача національної програми в українських поступовців не дозволила їм добитись якогось красшого життя для свого народу. Оден однісенький успіх був сей, що указ з 1876 р. від часів революції не виконуєть ся. Вільно вже дещо друкувати в українській мові, але все те обставлено такими заборонами, що рідко що українське проскочить крізь цензуру. Позатим українська мова недопустима в публичнім життю, в урядї, школі й церкві так само як перше. З вибухом світової війни російський уряд фактично відновив знов указ з 1876 і заборонив українську мову так на російській Україні як і в добутий часово Галичинї.

Богато ліпше жило ся українському народови в Австрії. Хоч лиш маленька, природою не дуже богата, найбільше з усіх

українських земель пригноблена польською кормигою, вспіла австрійська Україна дійти до значного національно-політичного розвитку. Перший наслідок австрійського пановання над Галичиною й Буковиною (від 1772 зглядно 1775) був сей, що український нарід дістав рівноправність з іншими народами, перший раз по сотках літ неволі. Під німецько-австрійською управою український нарід відпочив по польській неволи та став поволи розвивати ся і йти вперед. Коли на місце німецько-австрійської управи прийшла польська, положенє Українців в Галичині значно погіршило ся. Поляки добули в Австрії таку силу, що Галичина стала неначеб польським краєм. Що з того, що австрійські закони заporučували Українцям всякі національні, культурні й політичні права, коли польські управителі Галичини на кождім кроці систематично ломали австрійські закони й розвели страшний гнет над Українцями, такий само безоглядний, як за кордоном Москалі.

Найгіршим вислідом польського гнету було москвофільство серед українського населеня Австрії. Воно що правда дуже скоро занепало наслідком зросту української національної ідеї, однак Поляки не дали йому загинути цілком. Вони підпирали його цілою силою, щоби поборювати українство, а рівночасно клеветали на Українців перед австрійським урядом, що Українці мовляв усі москвофіли, тому треба Полякам дати ще більшу власть в руки над Українцями. Найгидкійші клевети пускали Поляки на Українців саме з початком світової війни і спровадили тим головню на нещасне українське селянство страшні репресії.

Не Австрія, а Поляки гнобили український народ. Все-таки під австрійським панованєм, хоч і як шкодили Поляки, міг український нарід сяк так розвиватись. Можна сміло сказати, що справедливі, конституційні австрійські закони могли дати українському народови в Австрії дуже гарний розвиток. Українська мова найшла рівноправність в уряді й школі, потворила ся безліч українських научних, культурних, економічних і політичних товариств і інституцій, Українці дістали деякий вплив у соймі й парляменті, приготовляв ся український університет і т. п. і т. п. Одним словом в Австрії найшли Українці, мимо перешкод з боку Поляків, спромогу розвинути свою національну ідеольогію.

Ось і весь огляд історичної традиції українського народа. Чи вона живе в народі?

Так! Вона живе й то на різні способи.

Перед усього вона живе дуже сильно серед простолюддя. Воно в своїх переказах, оповіданях, піснях леліє свою бувальщину з такою любовю, як жаден з європейських культурних народів. Національні герої часів козаччини нині на устах і найтемнішого мужика.

Крім того головний змісл української історичної традиції дуже живий у всякім Українці. Його основа се глибокий

демократизм, любов і змаганє до народоправства і свободи для всіх, на всіх полях.

Тим саме зазначаєть ся велике противенство української ідеї до польської і московської. Польська національно-політична ідея в своїй основі шляхотсько-аристократична, московська споконвіку покланяєть ся абсолютизмови царя чи доктрини. Тому то визначною ціхою української історично-політичної традиції є глибоке почуте окремішности супроти Поляків і Москалів.

Дальша прикмета української історично-політичної традиції се цілковитий брак імперіялізму. Польська і московська політична думка основана на поневоленю сусідних народів. Поляки мріють про відбудованє польської держави від Балтійського до Чорного моря, в якій Поляки булиб володіючим народом і панували над Німцями, Литовцями, Білорусинами та Українцями. Москалі бажають удержати велич своєї держави, що гнобить сотню підчинених їй народів, а мріють про розширене її на всі славянські народи. Українці бажать собі лиш української національної держави в етнографічних границях. Вони хочуть бути господарями лише на своїй власній землі — чужого не бажать і наскільки можна судити по минувшині й теперішности, бажати не будуть.

VII. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА.

Поляки й Москалі, а за ними цілий світ голосять, що Українці се некультурний, напів дикий нарід. Головно Поляки розводять ся широко над некультурністю українського народу, зовуть його азійською дичю, якої розвиток небезпечний для культурних цінностей Європи.

Наслідки такого представлювання Українців перед світом безумовно погані. Ще гірше однак те, що самі Українці, начитавшись всего того, що чужниці нагородили про український нарід, набирають про рідну культуру цілком хибних поглядів. Спитайте багатьох високообразованих Українців про українську культуру, а почуєте сливе те саме, що вчитали в ворожих чужинецьких публікаціях, хиба в дещо злагідненій формі. Що більше! оден з найчільніших сучасних українських письменників представляє українські народні маси неначе чорну, громову хмару, що має змести з лиця землі культурні українські верстви!

Приміру такої лихої думки про рідний нарід не зустрічаємо нігде в світі! Звідки вона пішла? З невіжі, з незнання свого власного народу. Страшно розповсюднена ся невіжа поміж інтелігентними Українцями, оден лиш лїк на неї — основне пізнанє свого народу і його історії.

Українська культура існує від більш як тисячліття, між славянськими вона бодай чи не найстарша. Нинішня українська територія була ще перед Різдом Христовим осідком грецьких кольоній, сферою інтересів старо-грецького купецтва. Сюди сягала культура римської імперії. Та й місцеве населення було, як показують археологічні нахідки, вже здавна високо культурне. В заранню середніх віків почав на Україну плисти широкою рікою вплив византійського культурного огнища. На основі питомої культурности виросла під тими впливами староукраїнська культура Київ і Галича. В княжих часах України вона сягнула так високо, що тодішній Галич чи Київ куди перевишав тодішній Париж чи Лондон величиною, багатством, торговельним значінням! Чим була тоді Польща? Бідним лісовим краєм; знали її німецькі купці лиш з того, що туди вела дорога на багату й культурну Україну! Чим була тоді Московщина? Напів азійським, диким краєм, що був культурною кольонією України!

Хоч татарське лихоліте страшно знищило староукраїнську культуру, то вона таки успіла завоювати в XIII і XIV віці цілу Литву. Староукраїнська мова стала двірською і письменною мовою великого князівства Литовського, староукраїнський звичай запанував всюди. Скільки культурного добра вивезли Поляки з одної Галичини в XIV і XV віці! Тому завзятому напорови Поляків на Україну не могла українська культура опертися, як не могла опертися й українська державність. Бо з другого боку йшов другий ворог — Татарщина! Однак хоч упала стара українська просвіта, наука, література, штука, то все таки по старій українській культурі дишили ся серед українського народу такі значні сліди, що новий надійний розвиток є так як певний. Ті сліди творять так звану етнольоґічну, людovu культуру українського народу.

Людova культура українського народу стоїть без порівняння више від людovoї культури Поляків, Білорусинів, Москалів, Румунів, Мадярів чи Словаків. Рідна людova культура се при нинішнім низькім стані просвіти можна сказати одинокє забороло українського простолудина перед винародовленєм. Вона хоронить його і в Холмщині і в Галичині і в Пинщині і в Курщині і над Тихим океаном від мимовільної національної зради і від переходу в чужий ворожий табор.

Українська людova культура се прастара культура чисто хліборобського народу. Все в ній примінене до хліборобства, що споконвіку було й є тепер головним зайнятем українського народу.

Українські селитьби, завітчані цвітниками, умаєні садками своїм виглядом дуже корисно відбивають від голих і брудних московських чи польських селитьб. Біленька й чистенька хата Українця без порівняння культурнійша від брудної польської »халупи« чи крайно нехарної московської »ізби«. Українська народна ноша куди гарнійша як безцвітна польська

або півазійська московська. А що вже сказати про товариські звичаї та форми. При грубоватім польським та московським мужикови наш селянин зі звоєю чемністю та вважливістю виглядає немов уроджений аристократ. Ще глибошу пропасть копає між Українцем і його сусідними народами висота української умової культури. Її відзеркалює величава устна словесність українського народу, якої дарма шукати серед інших європейських народів. Світогляд українського мужика наводить свій вислів у тисячах пословиць і притч, повних житевої філософії. Безліч історичних пісень і дум звеличує криваву та славу минувшину України та її героїв, непорівняне багатство артистично викінчених ліричних і обрядових пісень прикрашує щоденне життя. З того погляду Москалі чи Поляки не можуть увійти хочби в найменше порівняння з Українцями. Їх устна словесність бідненька й поганенька собі.

Так само людова штука (музика, різьбарство то що) стоять у українського люду куди вище як у його сусідів. А що вже казати про звичаї та обряди, що виповняють і прикрашують ціле життя українського мужика від колиски до гробу. Якеж порожнє супроти них живе Москаля чи Поляка! Відносини до віри своєї чи чужої доказують нам також, що Українець куди культурнійший від Поляка чи Москаля. Українцєви важна суть віри, її моральне значінє, а не обряди чи догми. Для того Українець є до скрайности толерантний. Поляки та Москалі нетолерантні та склонні до сектарства, чіпають ся внішностей віри. Родинні відносини та становище жінки стоять нерівно вище у Українців як у Поляків та Москалів, де ще багато первісности та неволі. Українська громада се свободолюбне, народоправне товариство — Поляки вроджені аристократи чи слуги аристократів, Москалі споконвічні невольники або деспоти!

Багато, багато можнаб ще навести цікавих культурних прикмет українського люду. Всі вони доказують, що українська людова культура стоїть дуже високо в порівнянню до людових культур сусідних Українцям народів, хоч сі народи й панують політично над Українцями.

На жаль, багато гірше стоїть справа з культурою української інтелігенції. Коли простолюдин мимо 500-літнього татарського лихоліття, мимо кількасотлітньої московської чи польської кормиги встиг стати на таким зглядно високім ступени культури, то українська інтелігенція культурно дуже слаба та підлягає до нині з одної сторони польським, з другої московським впливам, замість оперти ся на величній основі української протонародної культури і доповняти її з західно європейських взірців. Серед інтелігентних Українців переважна більшість се культурні Поляки чи Москалі, які лиш говорять та чують по українськи!

Наслідки того стану препогані. Можна сказати, що саме тут лежить причина нинішнього сумного стану українського

народа в цілості. Коли би наша інтелігенція не шукала чужих богів там, де не треба, і то від століть, не булоб можливе таке, що Поляки й Москалі сховали нас від очей широкого світу та звели нас недалеко до значіння етнографічної маси, що має бути лиш добрим погноєм для зросту їх культури та політичної сили.

Перед усього терпить на тій культурній хибі української інтелігенції матеріальна культура України. Хліборобство, промисл, торгівля — одним словом використання природи є зарівн у Поляків як у Москалів на дуже низькій ступени. Українська інтелігенція шукає собі взірців у народнім хозяйстві саме у тих мало культурних своїх сусідів. Цілком зрозуміло, що природні скарби України наслідком того можуть лиш в часті бути використані. В Бельгії чи Німеччині добуває хлібороб з одної десятини землі в троє або й у четверо більше збіжа як в Росії, Польщі чи хочби Україні, хоч пр. родючість німецької землі куди менча як української. Так само годі Українцям вчити ся від Поляків чи Москалів плекання худоби чи дробу. Вистарчить кинути раз оком до статистичних таблиць, щоби помітити як відстали Поляки чи Москалі від західно-європейських народів. А що вже сказати про гірництво, промисел чи торгівлю! Або подивім ся на дороги водяні й сухопутні, залізницї, почти, телеграфи і т. д. Що нам дає тут польська чи московська культура? Вона ж просто смішно нездарна в порівнанню з такою ж культурою західної Європи! Всі ті Українці, що балакають про «висоту» московської культури нехай собі завдадуть дещо труду й порівняють, що зробила російська культура на такій пребогатій Україні чи Сибірі, а що зробила пр. німецька культура з бідної природою Німеччини!

Те саме можна сказати про польську і московську умову культуру. Польська і московська наука, що правда висше стоять як молода українська наука, але куди їм до німецької, англійської чи французької! Польська й московська наука дуже поверховні, неметодичні, обчислені на зівнішний ефект, повні прогалин, несистематичні. Польська і московська література та штука що правда дуже багаті, однак їх дух Українцєви чужий. В польській літературі є безумовно одна черта, яку нам доконче треба переймити і наслідувати — се її патріотичність. Любов до свого народа, його бувальщини й будучини так і бе з кожної стрічки новішої польської літератури. В московській знов літературі є високе поставленє психологічного моменту, вартне наслідування у нас. Поза тим однак умова культура Поляків та Москалів для нас не то зайва, але й дуже шкідлива.

Польська умова культура не годить ся для Українців головнo через свій аристократизм. Польська культура виросла не з польського люду, а понад ним; вона дотепер ще не найшла дороги до простолюдина. Взорувати українську культуру на польській, значить відривати її від народного коріння.

Ще небезпечнійше для України шукати культурних взірців у Москалів. Умова культура Москалів не виказує ніяких національно-патріотичних почувань. Вона заражує Українців рівнодушністю до своїх національних ідеалів і рве їх ніби то на вселюдські шляхи, коли під боком рідний нарід гине в темноті. Московська умова культура є рішучо недемократична, відчахнена від люду. Люд її не творив, творила московська інтелігенція, сотворена свого часу Петром Великим і його наслідниками. Вона при сїм твореню нічого не брала від люду, не оглядала ся на його потреби. Інтелігент, вихований на московській умовій культурі, є від простолюдина так далекий, що хосенна праця для народу йому не під спромогу. Показала се дуже ярко послїдна російська революція.

Московська умова культура дуже зівнішна. Під тонкою верствою культурности криєть ся первісність та грубість. Інтелігент московської культури стоїть в товариськім житю і його формах низше від українського мужика. Так само сумно стоїть справа з половими відносинами та родинним житєм. Московська культура приносить зі собою полову необузданість та занепад родинного житя. Як низше від українського мужика стоять заражені московською культурою інтелігенти! А вже найгірше виступає зовнішність московської умової культури в степені образования перейнятої нею інтелігенції. Інтелігент московської культури образований дуже поверховно. Його філософічно-релігійний світогляд дуже вузенький, його наукові відомости малі. Не дивниця тому, що він не вміє найти собі відповідного становища до віри, суспільного знаня, політики. Він здібний хиба до пустого балаканя, голошення «великих слів великої сили», підниманя найбільш поступових кличів — до діла, до праці над добром рідного народу він мало спосібний.

Яка з того наука для Українців на будуче?

Перед усього мусимо раз на все увільнитись від польських та московських культурних впливів. Вони нам непотрібні й дуже шкідні.

Весь наш культурний розвиток мусимо оперти на нашій високій людовій культурі. Мусимо розвинути всі укриті в ній зароди й можливости; се одинока дорога, щоби запевнити українській культурі самостійність й окремішність супроти культур сусідних, ворожих нам народів.

Для надійного розвитку української культури мусимо шукати взірців у західно-європейських народів. Скандинавців, Німців, Англійців, Французів. Учм ся від них хліборобства, плекання худоби, гірництва, промислу, торгівлі, будови доріг, залізниць, кораблів, переймаймо їх науку, взоруймо нашу літературу і штуку на їхній. Нехай дійсно культурні народи західної Європи будуть нашими учителями, а не півкультурні наші сусіди! При великих природ-

них здібностях українського народу і багатствах української землі наш поступ на шляху культури буде тоді скорий і великий!

VIII. УКРАЇНЬСЬКА ЗЕМЛЯ.

З наведеного без сумніву виходить, що український народ уявляє собою самостійну одиницю серед інших народів Європи. Його будова тіла відмінна від будови тіла сусідних народів, його мова се самостійна культурна мова, він має свою окрімну історичну традицію та політичні змагання, він має свою питому культуру.

Однак найважнійша з усього є українська земля. Український народ має свою окремішню територію, велику і багату, на якій сидить споконвіку і держить її до нині мимо великанських світових бурь, що переходили й переходять понад його головою. Земля дає народови найважнійшу й необхідну основу його самостійного політичного й культурного життя.

Український народ має найбільшу і природою найбагатшу землю серед усіх європейських народів.

Україна обіймає звиш 850.000 квадратних кілометрів, себто півтора рази більше як пр. Німеччина чи Франція, звиш півтретя разів більше як Англія. І той цілий простір є заселений густо українським народом. Чужих домішок дуже мало, хоч саме ті нечисленні чужинці дотепер панують над нами. Вони при обчислюванню населення України немилосердно фальшують правду і начислюють куди за багато чужинців, а куди за мало Українців. Мимо того навіть ті неправдиві обчислення виказують на Україні величезну перевагу Українців над чужинцями. Перейдім коротко всі українські землі після стану їх в 1910 р. В східній Галичині є української землі 53000 км², населення 5100000, з того 70% Українців. В українській часті Буковини є 5000 км² землі, 350000 населення, з чого 80% Українців. В українській часті Угорщини є 14000 км² землі, 630000 мешканців, з чого 80% Українців. На Холмщині є 10000 км² землі, 800000 населення, з чого 60% Українців. На Волині є 72000 км² землі і 3850000 населення, з чого 70% Українців. На Поділю є 42000 км² землі і 3740000 населення, 80% Українців. В Київщині є землі 51000 км², населення 4570000, Українців 79%, в Херсонщині землі 71000 км², населення 3450000, Українців 54%, в Чернігівщині землі 52000 км², населення 2980000, Українців 86%, в Полтавщині землі 50000 км², населення 3580000, 93% Українців, в Харківщині землі 54000 км², населення 3250000, Українців 81%, в Катеринославщині землі 63000 км², населення 3060000, Українців 69%, в Таврії землі 60000 км², населення 1880000, Українців 42%, в Кубанщині землі 92000 км², населення 2630000, Українців 47%.

Крім сих земель, що є черенними областями України, живуть ще Українці в граничних областях, в яких перевага є по стороні чужих народів, однак всюди там український наріз замешкує збитими масами суцільні території. І так живуть Українці в Городненщині (14000 км², 440000 Українців), Минщині (17000 км², 390000 Українців), Бесарабії (10000 км², 460000 Українців), Курщині (12000 км², 670000 Українців), Вороніжщині (29000 км², 1210000 Українців), Донщині (45000 км², 980000 Українців), Ставропольщині (22000 км², 450000 Українців).

Поза своєю суцільною територією живуть Українці ще в дуже численних кольоніях: в Чорноморії, Терщині, Астраханщині, Саратівщині, Самарщині, Оренбурщині, Томщині, Єнисейщині, Акмолинщині, Амурщині, Приморській області, в Канаді, Союзних державах північної Америки, Бразилії, Аргентині. Загальна скількість Українців була 1910 р. 34½ мільона; в 1915 вона виходить на щонайменше 38000000, з того 36000000 на суцільній українській землі.

Всі ті числа, що їх наведено, є рішучо за малі. По правді чужі народи як Поляки й Москалі та інші, що живуть між Українцями, се каплі в українськiм морі. Можна нині без помилки сказати, що все населене України — 50 мільонів людей — се Українці!

Українська земля творить виразну географічну цілість, самостійну й окремішну супроти сусідних земель: Молдави, Угорщини, Польщі, Білоруси, Московщини. Вона опираєть ся від півдня о Чорне Море, Карпати й Кавказ, на Півночі о багна і ліси Поліся. Хоч нема в України добрих природних границь від заходу, північного сходу і сходу, то вона як північна побережна країна Чорного моря має важні ціхи одноцільности. Полоса українських височин, від холмського Розточа по донецький кряж та дві полоси українських низів, що вінцем окружують з усіх сторін височинний череп, надають Україні великої суцільности й окремішности супроти сусідних земель. Українські води зосереджені у Чорнім морі — Україна се північно-східний округ чорноморської річної області. Українське підсоне виразно відмінне від підсона Московщини чи Польщі чи сусідних каспійських степів. Так само окремішний рoстинний і звіринний світ України виразно зазначає її географічну самостійність.

Нема отже ніякого сумніву, що український народ має свою питому землю, що творить виразну й одноцільну географічну одиницю. Нема вже тим робом ніякого сумніву, що є всі дані для самостійної України: земля і самостійний супроти інших наріз.

Народови були присвячені попередні розділи нашої книжочки; розслідім тепер коротко українську землю.

Перед усього кидаєть ся нам у вічі її величина. Україна се оден з найбільших країв Європи, Українці що до числа оден з найбільших народів. З того вихо-

дять, що українська справа се не абияка дрібна політична справа як пр. провансальська, македонська, бельгійсько-флямандська, литовська чи естонська! Навіть не так обмежена як польська чи великосербська. Українська справа се велика справа, може найбільша з усіх європейських справ!

Наука з того для всіх Українців: Ніколи не зводити української справи ні в яким напрямі на загуменок московський, польський чи инший! На кождім кроці нашої народної роботи мусимо про се памятати. На кождім полі народної роботи мусимо поступати після великих, широко зачеркнених, але до найменчих подробиць розроблених плянів. Вони мусять бути примінені до величини української справи.

Слідуючим важним чинником є географічне положення України. Україна обіймає весь північний беріг Чорного моря і сягає глибоко в нутро східної Європи. Вона межує з Балканом, середушою Європою (Угорщиною й Польщею), надбалтійськими краями (Білорусь), Московщиною і передною Азією (над Каспієм і на Кавказі).

Наслідки такого географічного положення є переважні. Лиш через посідання України має Росія доступ до Чорного моря, а через те до Балкану, Царгороду і Дарданелів. Лиш через посідання України може Росія грозити загладою Туреччині, посягати через Кавказ по Малу Азію і Персію та глядати безпосередного доступу до Середземного моря й Індійського океану.

Не знаючи української справи, не знали західно-й середуоевропейські держави, як спинити розгін Росії на турецькі землі і теплі моря. Ціле так зване східне питання виринуло лишень через те, що Росія загорнувши Україну найшла ся в безпосереднім сусідстві Туреччини. Незнання української справи дуже тяжко відбило ся на Європі, однак все таки сяк так не допущено Москалів до Царгороду. Тепер, однак, в ХХ-ім віці виринула нова справа, яка тісно звязана з географічним положенням України.

Для західної й середушої Європи були багаті землі західної й південної Азії споконвіку дуже важні. До сходу і до Індій вели з Європи найважніші торговельні шляхи. Дорогу до Індії опанувала від сотні літ Англія, що до нині володіє Індією і потягає з неї незмірні багатства. Спершу головна торговельна дорога в Індію вела довкола Африки. Від 1869 року веде вона крізь Середземне море і Суецький канал. Та щораз виразнійше показується потреба сухопутного залізничного получення між Європою й Індією. А найкоротший сухопутний шлях до Індії переходить на вздовж цілу Україну з Берестя чи Львова на Київ і Харків на просторі звиш тисячі кільометрів. В межах України він ділить ся на дві галузи, одна йде попри Аральське озеро і

через Туркестан до Пенджабу, друга на західнім березі Каспія через Персію до усть Інду. З хвилию проведення тих шляхів стає Україна одною з найважніших переходових країн все-світньої лучби. Тоді всі західно-європейські держави мусять на взаводи старати ся вирвати Україну з під російського володіння та самим набрати впливу на Україні.

На таку дорогу вийшла вже нині Німеччина. Вона на разі ще не стремить до Індії, однак кинула око на багаті землі західної Азії: Малу Азію, Мезопотамію, Сирію. Щоби там найти збут для свого великого промислу, задумала Німеччина провести залізницю від Царгороду до усть Евфрату й Тигру над перський залив. Се зустріло опір зі сторони зарівно Англії як Росії, що хотілиб обі заволодіти перським заливом. Перед світовою війною Англія догодила ся з Росією що до Персії, і як бачимо в світовій війні обі держави йдуть разом проти Німеччини.

Німеччина не може зійти з вибраної дороги, що веде на західну Азію. Не маючи вартісних кольоній, вона мусить шукати саме на магометанським Сході збуту для свого промислу. Тому шлях з Берліна до Багдаду мусить Німеччині стояти отвором. Загрожують його з полудня Англіїці, з півночи Москалі. Від Москалів небезпека більша, бо вони мають сильну сухопутну армію і їх суцільна державна територія дуже недалека від наміченої багатської залізниці.

І тут знов виходить значінне географічного положення України. Росія небезпечна німецьким плянам в Передній Азії саме тим, що володіє Україною. Без операційної підстави на Україні, Росія не може й думати про передну Азію взагалі.

Для того вже в теперішній світовій війні показало ся яке велике значінне має українська справа для держав середньої й Західної Європи. Положення України на найважніших шляхах між Європою та Азією дає повну надію, що українська справа як не в сій, то в слідуєчій війні мусить бути розв'язана по думці української національної ідеї.

Крім величини і географічного положення мають велике політичне значінне природні багатства України.

Україна належить до найбагатших природою країв Європи. Коли висока культура розвине всі засоби, що лежать у природі України, вона буде між всіми землями Європи безсумніву найбагатша.

Головна природна прикмета України се те, що вона може й на найдальшу будучину сама собі вистарчити.

Для розвитку звіринних і рибних промислів дає Україна майже безконечні можливости. Знаємо з історичних жерел, як богата звіриною і рибою була Україна ще в XVII віці. Те природне багатство винищила грабіжна господарка чужинців на українських землях. Добувши самостійність, Україна зможе

умілою господаркою скоро відзискати свої рибні і звіринні багатства. Навіть тепер продукує Україна дуже багато дичини, риб ловлять у Чорному Морі й у ріках щорічно до 80 мільонів кільोगрамів.

Україна має 110000 км² ліса, себто тільки само ліса, як Польща чи Румунія мають всего простору. І тут ведуть чужинці страшну грабіжну господарку, що безоглядно нищить українські ліси. Наслідки сего небезпечні: лихе підсоне, мало-відде жерел і рік, то знов повені, зріст балок, яловінне землі. Нині нема кому спинити сю злочинну роботу чужинців! Самостійність дасть Україні доцільне лісове хозяйство, замість неужитків поставить ліс на вододілах і над ріками, щоб знов їм віддати давну судоходність, спинить повені й суховії, скрипить дощ, прожене засуху. Україна має й тепер доволі дров на будівлю чи паливо та вивозить з Карпат, Кавказу і Поліся багато дерева в чужі безлісні краї. Уміле лісове хозяйство будучини буде важним жерелом народного багатства.

Найбільші скарби України лежать в її почві. Три четвертини України вкриті чорноземом, найбільш родючою почвою світа. Вже нині є Україна житницею Росії й одною з найважніших житниць Європи. Жниво в одних десяти черених губерніях російської України дає звиш 215 мільонів сотнарів усякого збіжа, себто третину всего добутку цілої російської імперії, якої Україна творить ледви 29-ту пайку! Цілу збіжеву продукцію України можна оцінити на звиш 300 мільонів сотнарів річно (без картоплі). Се така величезна скількість, що ніяка нинішня держава Європи ба й світа з виїмком Росії і З'єдинених Держав Америки не може рівнятись з Україною що до багатства хліба.

Се так є мимо великих нестач хліборобства на Україні. Україна моглаб безпечно продукувати збіжа в трое, або в четверо більше як нині. Причини, чому вона тепер продукує менче як повинна, є: несправедливий і ворожий поступови розділ земель і лиха управа землі.

По всій широкій Україні, всюди переважна більшість землі є в руках великих земельних власників майже самих чужинців. В Галичині, Буковині, на Поділю, в Київщині, Катеринославщині, Чернигівщині, Полтавщині, Харківщині мають великі земельні власники половину або й більше всеї землі, на Волини, в Херсонщині й Таврії дві третини, в Минщині три четвертини. Такий розділ земель суспільно крайно нездоровий і економічно лихий. Великі земельні власники ведуть всюди грабіжну господарку, старають ся лиш як найбільше користити витягнути із землі і жниво як найкорисніше продати й вивезти заграницю, без огляду на потреби місцевого українського населення. Крім того хозяйство на великі розміри ніколи не вспе так повно використати багатств землі, як дрібне хозяйство, уміло ведене. Україна зможе лиш тоді дійти до цвітучого стану хлібо-

робства, коли вся земля буде в руках дрібних хліборобів. Тепер український селянин є в страшнім положенні. Вже при знесенні кріпацтва дістав він що найбільше $3\frac{1}{2}$ десятини на душу, нині народу прибуло в двоє, а землі прикупити майже неможливо, бо її цупко держать в руці чужинці, великі земельні власники! Поправи тих сумних відносин можемо надіятися лиш від самостійної України. Вона мусить перевести розділ усіх земель між дрібних хліборобів-селян.

Друга причина зменшеної хліборобської продукції на Україні се лиха управа землі. Тут причина — низький стан просвіти серед українського народу. Піднести просвіту зможе лишень самостійність України. Щойно тоді навчатъ ся наші хлібороби ходити коло землі так, як ходять коло неї західно-європейські хлібороби, а не так, як батьки й діди ходили. Тоді й жниво буде инакше як нині. На п'ятох десятинах, на яких український мужик тепер примирає голодом, можна при поступовій управі зажити на славу. Лишень рідна культура веде до того, а вона можлива лиш на самостійній Україні.

Так само як хлібом, богата Україна городовиною і садовою. Цукрового бурака дає Україна 60 мільонів сотнарів річно — себто $\frac{5}{6}$ цілої російської продукції, хмелю 16.000 сотнарів — себто $\frac{2}{3}$ російської продукції, тютюну 660000 сотнарів — себто звиш дві третини всього тютюну, що видає ціла Росія, меду й воску звиш третину. Якби всі ті галузи хліборобства, огородництва і садівництва могли розвинутись при дуже родючій почві та гарнім підсоню України! При теперішнім стані годі цього сподіватись. Лиш ніким не спинювана культура в самостійній Україні може на тім поли запоручити гарний розвиток!

Україна має до 35 мільонів голов всякої худоби. Се багатство велике — більше як третина всеї російської худоби. Дробу має Україна майже стільки, що ціла решта російської держави. Нині Україна мусить кормити вбогу Московщину не лиш своїм хлібом, але й своєю худобою. Худоби стає на Україні щораз менше через занепад селянства, яке плекає процентово вдесятеро стільки худоби, що великі земельні власники. Се проява сумна, однак конечна при нинішній неволі України.

Не менші багатства як на землі має Україна й під землею.

На Україні добувають 90% всего срібла і 81% всего олова, яке добуваєть ся в російській державі, 99% живого срібла, 31% міді, 32% марганця, а що найважнїше 53% соли, 72% заліза і 70% вугля! Соли добувають на Україні 10 мільонів сотнарів (по 6 пудів), заліза 51 мільонів сотнарів, вугля 203 мільонів сотнарів. Сі числа видають ся великі, однак в дійсности вони ледви вистарчають на потреби самої України. Маленька Бельгія, половину менча як Катеринославщина, видає вугля що рік о 25 мільонів сотнарів більше як величезна Укра-

їна. А тут український вуголь мусить служити не лиш своєму промислови, але головнo підпирати московський промисл.

На поли промислу має Україна також дуже гарні вигляди. Що правда, нїяк не можна сподіватись, щоби Україна була колись так промислова як Німеччина чи Англія і могла заливати виробами свого промислу широкі простори світа. Однак для себе самої може дуже гарно вистарчити, колиб розвинула всі можливості свого промислу. Та чуже панованнє поставило тут величезні перешкоди. Український дрібний домашній промисл, що тільки соток лїт мимо сумних обставин гарно цвив, довело московське панованнє до руїни. Фабричний промисл не може надійно розвинути, бо московський уряд бажає за всяку ціну вдержати промислову перевагу московського й петербурського осередку. Для того, хоч український металевий промисл добуває що року 25 мільонів сотнарів литого заліза (чавуна), 19 мільонів сотнарів кованого заліза і стали (67%, згядно 56% загально-російської продукції), хоч добуває що рік до 7 мільонів сотнарів піскового цукру і до 4 мільони сотнарів рафінаду (76% згядно 68% загально-російської продукції) то таки положеннє України в промисловім хозяйстві Росії дуже сумне. Промислова політика Росії несе за собою те, що Україна переважно вирабляє півфабрикати, себто обробляє сирівці з грубша. Натомість наконечне обробленє, яке приносить найбільші бариші, лишаєть ся для фабрик московського центра. Так є навіть у залізнім чи загально-металевім промислі, що повинен з природи річи розвиватись головнo на Україні. Текстильний промисл, (бавовняний, вовняний, льняний то що) на Україні майже не існує. Виходить отже на те, що Україна мусить спроваджувати на свої потреби лихі вироби московських фабрик і дорого за них платити, замість виробляти все для себе потрібне у власних фабриках. Що року заробляє тим способом Московщина на Україні сотки мільонів рублів.

Для розвитку торгoвлі має Україна дуже гарні дані, як через своє географічне положеннє, так і через свої природні богатства. Сусідство моря, 7000 км тудоходних рік, безкраї рівнини та невисокі горбовини, крізь які легко провести залізницї та биті шляхи — все те каже нам, що Україна може зайняти в світовій торгoвлі і лучбі дуже визначне місце. Та щож, теперішня неволя України спинює все. Чорноморську плавбу занедбує московський уряд навмисно, щоби підпомагати балтійську, з якої може більше користати сама Московщина. Водяні шляхи України находять ся в дуже сумнім стані через нездалість й недбайливість уряду. Залізницї України проведені так, щоби служити чужим осередкам промислу й торгoвлі — головнo центрально-московським, а не так, як би сего вимагало добро України. Плїта на залізницях устанoвлена так, що дешевше вивозити з України всяке добро в Московщину чи до балтійських при-

станей, як до пристаней сусідного Чорного моря! Возові шляхи по всій Україні страшно занедбані — се в суху пору насипи пилу, у вохку вибоїсті смуги бездонного болота.

Наконець останній причинок до економічного стану поневоленої України. Рікрічно московський уряд бере з України 230 мільонів рублів більше податку, як видає на потреби української території. Отсих 230 мільонів се щорічний чистий зиск московської держави з посідання України. Сума величезна. Такої надвишки доходів над розходами не виказує ніяка инша держава світа! Скількиби то добра можна було зробити на Україні, якби ся надвишка не йшла підпомагати ворожого гнобителя, а була вжита на культурні потреби краю!

Отсе короткий огляд українського народу й його землі. З кожної сторінки — ледви чи не з кожної стрічки бачимо, що самостійність України є конечна. Лиш на самостійній Україні зможе український народ перемінити ся з темної, злиденної маси в свідому, поступову, культурну націю та розвинути всі великі засоби рідної землі.

ІХ. ЯКОЇ НАМ ТРЕБА САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ?

Розводити ся вже нині широко про будучий вигляд самостійної України булоби передчасною утопією. Само життє, головнож життє політичних українських партій мусить виробити основи форм будучого політично-суспільного устрою самостійної України. До того самостійність України може переходити різні степені. Може се бути лиш національна або національно-територіяльна автономія в рамках чужої держави. Може бути, що Україна буде одною зі звязкових держав якоїсь державної звязи чи середноєвропейської, чи східноєвропейської чи південноєвропейської. Для всіх Українців повинна бути цілковита державна самостійність України однокою наконечною цілю, хоч розвиток може вимагати переходу через саме подані низші ступені самостійности.

Однак все таки, хочби се декому здавало ся передчасним, треба нам поставити декілька вимог, які повинні бути доконче сповнені в самостійній Україні. Вони мусять відносити ся до української землі і до українського народу. Вони не можуть виходити з яких нибудь партійно-політичних засновин, а з дійсних відносин і мусять обмежитись на головні, що так скажу, найприродніші потреби землі й народу.

1. Перша вимога се те, щоб український народ був дійсним господарем на всій своїй землі. Дотеперішній розвиток показав, що чужі володарі — головно Поляки й Москалі ані не встигли використати богатств землі,

ані не вміли двигнути народа. Тому усякий політичний чи культурний вплив Москалів чи Поляків на самостійній Україні мусить шезнути.

2. Тому, що головною основою природних богатств України є родючість її почви, буде головним завданням самостійної України довести українське хліборобство та звязані з ним галузи людської праці до найбільшого розцвіту. Для того буде конечне заведення поступового, інтензивного дрібного господарства по всій Україні, виключаючи екстензивну, грабіжну господарку великих земельних власників. Продукція поживи мусить бути й на найдавші часи головним жерлом заграничних доходів для України.

3. Тому, що зростаюче обезлісення грозить Україні богатьома поважними небезпеками, буде одним з головних завдань самостійної України привернути в тім згляді рівновагу в природі України, яку нарушила грабіжна господарка чужинців.

4. Тому, що мінеральні богатства України, хоч безглядно беручи не малі, таки не занадто обильно вистарчають на велику українську територію, повинні вони перейти у самостійній Україні на державну власність. Ся обстава забезпечить перед грабіжним визискуванням природних богатств і людських сил України зі сторони великого капіталу.

5. Самостійна українська держава мусить дуже піклуватись українським промислом в тім напрямі, щоби він всесторонно покривав усі потреби населення України, недопускаючи нерівномірного вибування деяких галузей промислу в некористь других. Україна не може мати надій, щоби її промисл міг завоювати світові ринки, треба отже дбати всесторонно про власні потреби.

6. Самостійна українська держава мусить взяти торгівлю під значно видатнійший надзір, як се роблять сучасні держави. Торговля збіжем повинна знаходитись в руках держави і автономних чинників, щоби запобігти збіжевим спекуляціям. Водяні й сухопутні шляхи України повинні бути так проведені, щоби могли взяти на себе значну пайку світової лучби з Орієнтом і Індією. Для тих цілей мусить служити розвиток української фльоти на Чорнім морі і проведення мореплавних каналів з Чорного моря до Балтійського і Каспійського, яких проекти вже здавна признані можливими та не виконувались за нездарністю російського уряду.

7. Самостійна українська держава повинна підняти працю над тілом українського народа після основно обдуманих, всесторонних плянів, щоби не йти слідом навіть найкультурніших сучасних держав, що дозволяють свому населенню фізично вироджувати ся. Розумні бу-

дівельні закони повинні недопускати розвитку тісно будованих, западно-європейських міст на Україні. Огородові міста без хмародерів і надміру фабрик повинні бути одиноко дозволені. Фабрики повинні бути розміщені по селах. Положення дрібного земельного власника повинно бути таке, щоби се зайняте притягало як найбільшу кількість громадян. Нині се безсумнівна правда, що селянство се основа сили народа. Висліди гігієни мусять бути з великою старанністю примінювані по всій Україні.

8. Оружна сила самостійної України повинна носити характер міліції. Світова війна 1914/5 виказала, що коротке військове обрязованне вповні вистарчає, щоби дати державі добрих вояків.

9. Як найвисша просвіта народу повинна бути головним кличем самостійної України. Вона може Україні, навіть поневоленій, дати в руки забороло, якого не переможуть ніякі чужинецькі забіги. Просвіта мусить бути для всіх обовязкова, бодай на восьмилітний протяг часу (6—14-літний вік), наука повинна бути і в найвисших школах безплатна та всім доступна. Фахових шкіл повинно бути як найбільше, плекання чистої науки в університетах і академіях як найбільш інтензивне.

10. Що до віри повинна панувати на Україні необмежена толеранція, анальоґічна до толеранції в З'єдинених державах північної Америки. Належало б стреміти до національної української церкви.

11. Політичний устрій самостійної України повинен бути в ім'я споконвічних традицій і змагань українського народу як найбільше свободолобний. Автономія громад і земель (які повинні бути не більші як по 10000 км²) мусить бути дуже широка, однак при сильній центральній власті і сильнім національнім парламентам. Широка місцева самоуправа дасть природному українському індивідуалізму широке поле діяльності, кріпка рука державного осередка не дозволить в справах загально-державних розвинути ся партикуляризму.

12. Суспільний устрій самостійної України не може невільничо взоруватись на західно-європейським устрою. Дотеперішній розвиток і сучасний стан української суспільности дозволить мабуть вийти на красний шлях поступу, без переживання усіх тих стадій, які пережила західно-європейська суспільність. Заведення прогресивного оподаткування з дуже скоро ростучим процентом податку від висших понад певну міру доходів спинить копичення капіталу в руках небогатых. Аґрарний закон, віддаючи землю лиш тим, що своїми руками її управляють і то в формі неподільних господарств обмеженої величини, унеможливить копичення землі в руках великих власників. Віддане промислу й торгівлі

в руки земельних, громадських чи інших спілок, удержавнене копалень, залізниць, корабельних ліній замкне капіталістичним спекулянтам дорогу до збогачування.

Головне суспільно-політичне завдання самостійної України буде отже: на скільки можливо вирівнати маєткові різниці між громадянами української держави і через те звести до мініма або й цілком усунути клясову боротьбу в межах України. Примір революційної Франції показав світові дорогу до головних горожанських свобод; може примір самостійної України покаже світові дорогу до розв'язання головних соціальних проблем?

—

- К. КАВТСЬКИЙ — Національність і інтернаціональність. Стор. 57.
Ціна 80 сот.
- Х. ЖИТЛОВСЬКИЙ — Соціалізм і національне питанє. Стор. 72.
Ціна 1 кор. 20 сот.
- Ж. ЖОРЕС — Батьківщина і робітництво. Стор. 72. Ціна 2 кор.
- Е. ПЕРНЕРСТОПФЕР — Про новітній націоналізм. Переклад з німецького за дозволом автора. Стор. 16. Ціна 10 сот.
- К. РЕННЕР — Нація, як правна ідея, й інтернаціонал. Переклад з німецького. Стор. 32. Ціна 50 сот.
- К. РЕННЕР й О. ГАММЕР — Національна справа, інтернаціоналізм, імперіялізм і соціалізм. Переклад з німецького. Стор. 108.
Ціна 1 кор. 50 сот.
- К. КАВТСЬКИЙ — Національна держава, імперіялістична держава й союз держав. Переклад з німецького з додатком: Д. Сметанка — Соціалізм, завойовницька політика, патріотизм і націоналізм. Стор. 96.
Ціна 1 кор. 50 сот.
- К. РЕННЕР — Проблеми Сходу (Національне питанє в Австрії, Росії й Туреччині). Стор. 48. Ціна 40 сот.
- М. БОРИСОВ — Соціалізм і питанє про національну автономію. Переклад з російського. Стор. 44. Ціна 60 сот.
- Л. КУЛЬЧИЦЬКИЙ — Федералізм і соціалістична політика. Переклад з польського за дозволом автора. Стор. 44. Ціна 40 сот.
- М. ЗАЛІЗНЯК — Головні федерації сучасного світа (Німеччина, Швейцарія, Злучені Держави). В додатку — Б. Корф — Державний устрій Канади. Стор. 240. Ціна 3 кор.

III. ВСЕСВІТНА ІСТОРІЯ.

- * М. ДРАГОМАНІВ — Старі хартії вільности. Стор. 82. Ціна 1 кор. 60 сот.
- * В. РЮМИНСЬКИЙ — Повстанє селян в Англії. Переклав М. Залізняка. Стор. 28. Ціна 30 сот.
- * М. ЗАЛІЗНЯК — Король та народ (Оповіданє про англійську революцію 1649 р.). Стор. 16. Ціна 6 сот.
- * М. ЗАЛІЗНЯК — Велика селянська війна 1525 року (З історії німецьких селян). Стор. 16. Ціна 6 сот.
- * М. ЗАЛІЗНЯК — Як французькі селяни собі землю добували. Стор. 16. Ціна 6 сот.
- М. ЗАЛІЗНЯК — Велика французька революція. Книжка перша. Стор. 276. Ціна 3 кор. 20 сот.
- А. ОЛЯР — Від монархії до республіки. Переклав М. Залізняка. Стор. 64. Ціна 40 сот.
- М. КАРЄЄВ — Умовий рух в Європі в другій половині XIX ст. В перекладі і з передмовою М. Залізняка. Стор. 146. Ціна 2 кор.

IV. СУСПІЛЬНА ЕКОНОМІЯ.

- * А. БАХ — Економічні нариси. Частини I—III. Друге українське виданє. Переклад М. Залізняка. Стор. 194. Ціна 3 кор.
- * А. БАХ — Цар-Голод. Друге українське виданє. Переклад М. Залізняка. Стор. 74. Ціна 1 кор.
- * І. КУЛІШЕР — Наука про народне господарство. Книга перша. Наука про продукцію. Переклав М. Залізняка. Стор. 136. Ціна 1 кор.
- * І. КУЛІШЕР — Наука про народне господарство. Книга друга. Наука про обмін. Переклав М. Залізняка. Стор. 112. Ціна 1 кор.
- * І. КУЛІШЕР — Наука про народне господарство. Книга третя. Наука про розділ і споживанє. Переклав М. Залізняка. Стор. 120. Ціна 1 кор.

- К. БІХЕР — Повстанє народнього господарства. Переклав М. Залізняка. Стор. 144. Ціна 1 кор. 60 сот.
- Н. БИХОВСЬКИЙ — Межі капіталізму в сільському господарстві. Переклав М. Залізняка. Стор. 144. Ціна 1 кор.
- А. ЧУПРОВ — Кооперація в сільському господарстві. Переклав М. Залізняка. Стор. 54. Ціна 40 сот.
- * С. ДІКШТАЙН — Хто з чого живе. Стор. 28. Ціна 20 сот.
- * Др. О. НАЗРУК — Що се є суспільні класи, боротьба клас, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація. Стор. 32. Ціна 30 сот.
- * Чи є тепер панщина? Стор. 36. Ціна 30 сот.
- * Боротьба за землю і волю в Росії. Стор. 52. Ціна 80 сот.
- * ДИКИЙ — Які мають бути земельні порядки в Росії. Переклад з російського. Стор. 44. Ціна 30 сот.
- М. ЗАЛІЗНЯК — Велика індустрія на полудневій Україні. Стор. 18. Ціна 40 сот.
- Е. ДІРКГАЙМ — Соціологія й соціальні науки. Переклад з французького М. Залізняка. Стор. 16. Ціна 20 сот.
- Ф. ЛЯСАЛЬ — Програма робітників. Стор. 62. Ціна 50 сот.
- Ф. ЛЯСАЛЬ — Про суть конституції. Стор. 44. Ціна 40 сот.
- * ДИКИЙ — Самодержавство й народоправство. Стор. 52. Ціна 30 сот.
- * Ф. ВОЛХОВСЬКИЙ — Як мужик став довжником у всіх. Стор. 32. Ціна 20 сот.
- * Ф. ВОЛХОВСЬКИЙ — Казка про несправедного царя. Стор. 42. Ціна 40 сот.
- * Ф. ВОЛХОВСЬКИЙ — Казка про солдатську душу. Друге українське видане. Стор. 16. Ціна 10 сот.

V. ФІЛЬЗОФІЯ.

- В. ВІНДЕЛЬБАНД — Історія нової філософії. Переклад з німецького М. Залізняка. Стор. 242. Ціна 2 кор. 50 сот.
- М. ЗАЛІЗНЯК — Філософія історії Г. Рікєрта. Стор. 50. Ціна 1 кор.
- Р. ВІППЕР — Теорія історичного пізнання. Переклад М. Залізняка. Стор. 22. Ціна 30 сот.
- І. МОНО — Метод в історії. Переклад з французького М. Залізняка. Стор. 28. Ціна 40 сот.

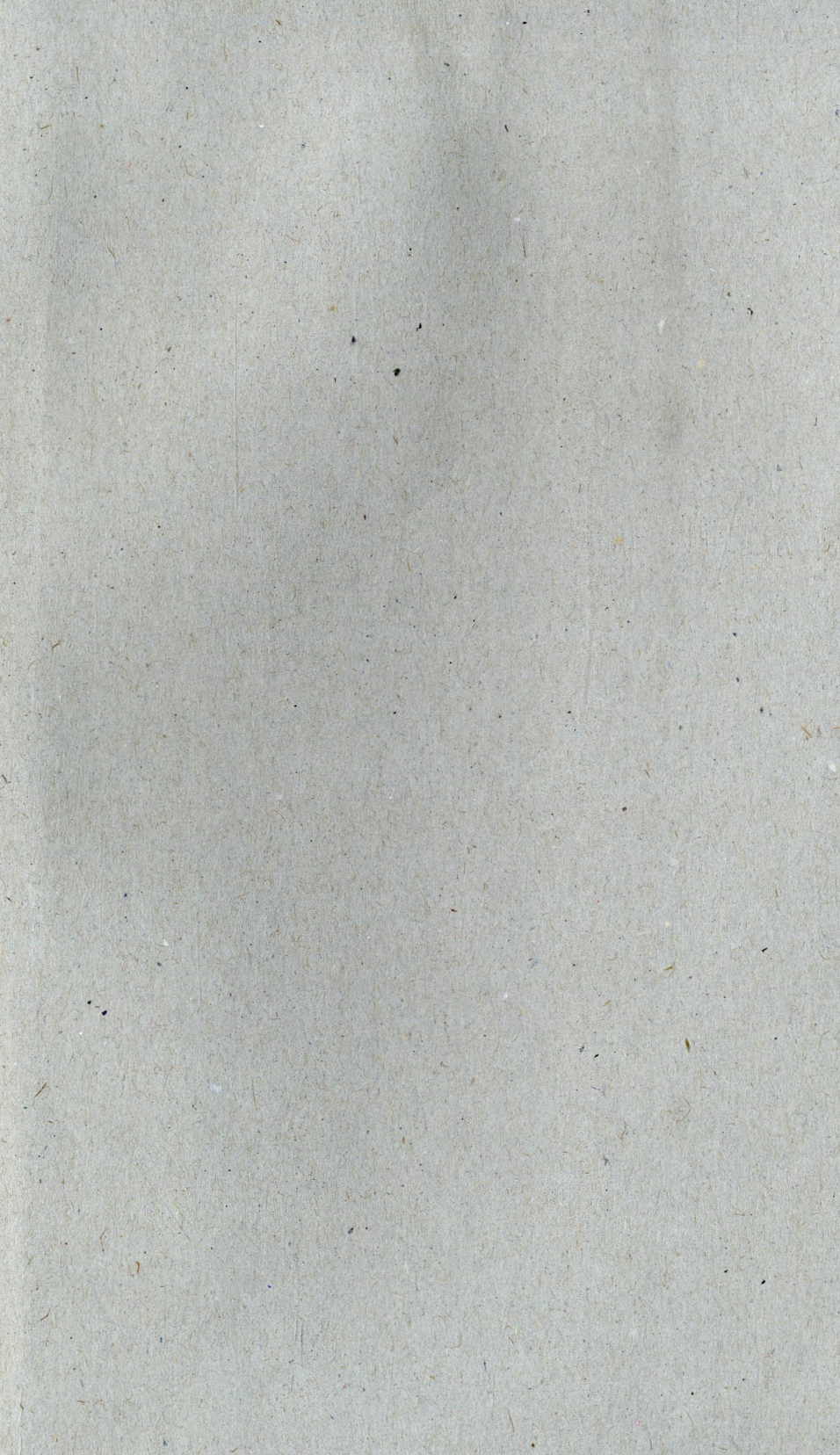
VI. РЕЛІГІЯ.

- * Н. АНДРЕЄВ — Початки релігії. Переклад Залізняка. Друге українське видане. Стор. 48. Ціна 60 сот.
- * М. ДРАГОМАНІВ — Оповідання про ваздрих богів. Стор. 42. Ціна 30 сот.
- * М. ДРАГОМАНІВ — Рай і поступ. Стор. 74. Ціна 1 кор. 20 сот.
- * М. ДРАГОМАНІВ — Віра і громадські справи. Стор. 16. Ціна 10 сот.
- * В. ШВАЧКА — Чому позичали віру. Стор. 20. Ціна 20 сот.

В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ВИЙШЛИ:

- G. RUCZKA — Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg. S. 80. Preis K 1.20.
- G. RUCZKA — Die französischen Sozialisten und der Krieg. S. 16. Preis 30 h.

Каталог з докладним поданем змісту кожної книжки може одержати кожний безплатно в Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка, Львів, Ринок, ч. 10.

PA 3284 y